

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ORTA GELİR TUZAĞI : TÜRKİYE İÇİN ZORUNLU BİR
AŞAMA MIDIR ?**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HAZIRLAYAN
ABDULLAH GÖKHAN KARAKOÇ

ANKARA - 2020

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ORTA GELİR TUZAĞI : TÜRKİYE İÇİN ZORUNLU BİR
AŞAMA MIDIR ?**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HAZIRLAYAN
ABDULLAH GÖKHAN KARAKOÇ
TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET ŞAHİNÖZ

ANKARA – 2020

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İktisat Anabilim Dalı İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Abdullah Gökhan KARAKOÇ tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 13 / 01 / 2020

Tez Adı: Orta Gelir Tuzağı: Türkiye için Zorunlu Bir Aşama Mıdır ?

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ (Danışman) Başkent Üniversitesi

Dr. Özlem AYTAÇ Başkent Üniversitesi

Dr. Aykut ATTAR Hacettepe Üniversitesi

İmza

ONAY

Prof. Dr. İpek KALEMCİ TÜZÜN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Tarih: .../.../.....

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih:19 /12 /2019

Öğrencinin Adı, Soyadı:Abdullah Gökhan KARAKOÇ

Öğrencinin Numarası:21710105

Anabilim Dalı:İktisat Ana Bilim Dalı

Programı: İktisat Tezli Yüksek Lisans

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

Tez Başlığı: Orta Gelir Tuzağı: Türkiye İçin Zorunlu Bir Aşama mıdır?

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 74 sayfalık kısmına ilişkin,19 /12 /2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNİTİN adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14.'dır. Uygulanan filtrelemeler:

- 1.Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
- 3.Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını" inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih:19 /12 /2019

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında değerli katkıları ve fikirleriyle, araştırmanın seyrini takip eden ve beni doğru şekilde yönlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ'e çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca kendisinden çok şey öğrendiğim rahmetli hocam Prof. Dr. İsmail ERDEM'e saygılarımı sunar teşekkür ederim.

İktisat bilimini seçmem ve sevmemde büyük etkisi olan değerli hocam Musa CEYLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her anında ideallerimi gerçekleştirirken benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen hayattaki en büyük şansım değerli aileme sonsuz teşekkür ederim.

Tez çalışmamda katkıları bulunan hocalarım Dr. Özlem AYTAÇ'a ve Dr. Aykut ATTAR'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Orta Gelir Tuzağı kavramı, 2007 yılında Dünya Bankası'nın iki uzmanı tarafından yapılan araştırmalar sonucu literatüre girmiştir. OGT; ülkelerin alt gelir gruplarındayken belirli bir ekonomik büyüme yaşayarak zaman içerisinde kişi başına düşen milli gelirlerinin orta gelir grubuna terfi etmesini daha sonra orta gelir grubunda sıkışıp yüksek gelir grubuna çıkamamasını ifade etmektedir.

Çalışmamızda OGT'nin kavramsal çerçevesini oluşturan büyüme ve kalkınma teorileri ele alınarak orta gelir tuzağı ile ilişkisi detaylıca açıklanmaktadır. Literatürde OGT tespitinde yapılan çalışmalarda farklı yöntemler kullanılmış ve farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın devamında ülkeler bazında homojenlik sağlamak amacıyla Dünya Bankası verilerine göre ülkeler gelir gruplarına ayrılarak, gelir gruplarının özellikleri incelenmiştir. Böylelikle Türkiye ekonomisinin yer aldığı gelir grubu belirlenmiştir. Türkiye ekonomisi, panel veri analiziyle Neoliberal dönüşümün başladığı 1980 yılından 2018 yılına kadar incelenmiştir. Yöntem olarak Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Rekabetçilik Endeksi kullanılarak Türkiye ekonomisi incelenmiştir. Bu bağlamda; Türkiye ekonomisi orta gelir tuzağından kurtulan başarılı ülkelerle karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin ekonomik gelişiminde temel gereksinimleri yerine getirdiği görülürken, büyümenin istikrarını sağlayacak önemli yapısal faktörlerde eksiklikleri olduğu görülmüştür. Türkiye ekonomisinin düştüğü orta gelir tuzağından çıkabilmesi için kurumsal düzenlemelerden AR-GE faaliyetlerine bir dizi yapısal reform yapması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Grupları, Orta Gelir Tuzağı, Türkiye Ekonomisi, Küresel Rekabetçilik Endeksi.

ABSTRACT

The concept of the Middle Income Trap was introduced into the literature in 2007 as a result of research by two World Bank experts. MIT; countries in the lower income groups, experiencing a certain economic growth per capita national income over time to the middle income group to be promoted to the middle income group, then expresses that the high income group.

In our study, growth and development theories, which constitute the conceptual framework of MIT, are discussed and their relationship with middle income trap is explained in detail. In the literature, different methods have been used in the studies conducted for the detection of MIT and different results have emerged. In order to ensure homogeneity across countries, countries are divided into income groups according to World Bank data and characteristics of income groups are examined. Thus, where revenues are determined group are Turkey's economy. Turkey's economy, panel data analysis by examining the start of the neoliberal transformation since 1980 until 2018 were examined. Method as the World Economic Forum's Global Competitiveness Index were examined using Turkey's economy. According to the analysis; Turkey's economy has escaped the country compared with the successful middle income trap. While Turkey has fulfilled the basic requirements of economic development, the need for major structural correction factors to ensure the stability of the growth has been observed. In order for the Turkish economy to emerge from the middle income trap, it needs to make a series of structural reforms from institutional arrangements to R & D activities.

Keywords: Income Group, the Middle Income Trap, Turkey Economy, Global Competitiveness Index.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I. İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA TEORİSİ	4
1.1.1 İktisadi Kalkınma	4
1.1.2 İktisadi Büyüme Kavramı.....	4
1.1.3 Milli Gelir Hesaplama Yöntemleri	5
1.1.4 Nominal ve Reel Milli Gelir	6
1.1.5 İktisadi Büyüme Modelleri	6
1.1.6 Neo Klasik Büyüme : Solow Büyüme Modeli.....	6
1.1.7 Harrod-Domar Büyüme Modeli : Keynes Sonrası Model	9
1.1.8 Yeni Büyüme Modeli: İçsel Büyüme Modeli.....	10
1.1.9 İktisadi Kalkınma Modelleri.....	11
1.1.10 Dengeli Kalkınma Modeli	11
1.1.11 Dengesiz Kalkınma Modeli	12
1.1.12 Rostow Gelişme Dönemleri	12
1.2 Orta Gelir Tuzağı Teorisi.....	13
1.2.1 Orta Gelir Tuzağı Kavramı	13
1.2.2 Gelir gruplarının Tanımlanması	14
1.2.3 Gelir Grupları için Kullanılan Metot ve Gelir Gruplarına Göre Ülkeler	16
1.2.4 Düşük Gelir Grubu Ülkelerin Özellikleri.....	17
1.2.5 Orta Gelir Grubu Ülkelerin Özellikleri.....	19
BÖLÜM II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI.....	27
2.1 Tek Ülkeli Çalışmalar.....	27
2.2 Çok Ülkeli Çalışmalar	30
2.3 Türkiye Üzerine Yapılan Orta Gelir Tuzağı Çalışmaları	31

BÖLÜM III. ORTA GELİR TUZAĞI PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞİM SÜREÇLERİ.....	33
3.1 1980- 2000 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinin Gelişim Süreci: Alt Orta Gelir Grubundaki Yıllar	33
3.2 2000- 2018 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinin Gelişim Süreci: Üst Orta Gelir Grubundaki Yıllar	38
BÖLÜM IV. TÜRKİYE İÇİN ORTA GELİR TUZAĞI ZORUNLU BİR AŞAMA MIDIR: ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ STRATEJİSİ.....	43
4.1 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Küresel Rekabetçilik Endeksi	43
4.1.1 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Kurumları	45
4.1.2 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Alt Yapısı.....	47
4.1.3 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Makroekonomik Dengeleri ...	48
4.1.4 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Sağlık ve Temel Eğitimi	50
4.1.5 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Yüksek Eğitim ve Öğretimi ..	52
4.1.6. Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Mal Piyasası Etkinliği	53
4.1.7 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'de İş Gücü Piyasasının Etkinliği .	55
4.1.8 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'de Finansal Piyasaların Gelişimi	56
4.1.9 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Teknolojik Göstergeleri	58
4.1.10 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Pazar Büyüklüğü	59
4.1.11 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'de İş Piyasasının Gelişmişliği	60
4.1.12 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'de İnovasyon Kapasitesi	62
4.1.13 Orta Gelir Tuzağından Çıkış Modelinin Değerlendirilmesi	63
BÖLÜM V. SONUÇ VE ÖNERİLER	67
KAYNAKLAR.....	72

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.1. 1 ile 1870 Yılları Arasında Ülkelere göre KBGSYH (\$).....	15
Tablo 1.2. Gelir Gruplarına Göre Sınıflandırma (2018)	16
Tablo 1.3. Düşük Gelir Grubuna Giren ülkeler (31 Ülke)	17
Tablo 1.4. Alt Orta Gelir Grubu (47 Ülke).....	18
Tablo 1.5. Üst Orta Gelir Grubu (60 Ülke)	18
Tablo 1.6. Yüksek Gelir Grubu (60 Ülke)	19
Tablo 1.7. 1950 Yılı Sonrası Ülkelerin Orta Gelir Gruplarında Geçirdikleri Yıllar	20
Tablo 1.8. 1950 Yılı Sonrası Üst Orta Gelir Grubundan Yüksek Gelir Grubuna Geçen Ülkeler	21
Tablo 1.9. Kişi Başına Düşen Gelir Hesaplamasına Göre Gelir Grubu değişen Ülkeler (2018) ...	22
Tablo 1.10. G-20 ülkelerinin 2018 Yılı GSYH Verileri.....	22
Tablo 1.11. 2018 Yılı KBGSYH Verilerine Göre Yüksek Gelirli Grubu Ülkeleri	23
Tablo 1.12. 2018 Yılı KBGSYH Verilerine Göre Orta Gelir Grubu Ülkeleri	24
Tablo 1.13. 2018 Yılı KBGSYH Verilerine Göre Düşük Gelir Grubu Ülkeleri	25
Tablo 3.1. 1980-2000 Yılları GSYH ve Büyüme Değerleri.....	35
Tablo 3.2. 2000-2018 Yılları Arası GSYH ve Büyüme Değerleri.....	39
Tablo 3.3. 1980-2018 Yılları Arası Ortalama Büyüme Değerleri.....	42
Tablo 4.1. Yıllara Göre Küresel Rekabet Endeksinde Türkiye'nin Yeri	45
Tablo 4.2. Kurumlar Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri	46
Tablo 4.3. Kurumlar Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri.....	46
Tablo 4.4. Alt Yapı Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	47
Tablo 4.5. Alt Yapı Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	48
Tablo 4.6. Makroekonomik Denge Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	49
Tablo 4.7. Makroekonomik Denge Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	49
Tablo 4.8. Sağlık ve Temel Eğitim Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	50
Tablo 4.9. Sağlık ve Temel Eğitim Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	51
Tablo 4.10. Yüksek Eğitim ve Öğretim Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	52
Tablo 4.11. Yüksek Eğitim ve Öğretim Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	53
Tablo 4.12. Mal Piyasası Etkinliği Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	54
Tablo 4.13. Mal Piyasasının Etkinliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri.....	54

Tablo 4.14. İş gücü Piyasasının Etkinliği Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri	55
Tablo 4.15. İş Gücü Piyasasının Etkinliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri.....	56
Tablo 4.16. Tablo 1.31 Finansal Piyasasının Gelişimi Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri	57
Tablo 4.17. Finansal Piyasaların Gelişmişliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri.....	57
Tablo 4.18. Teknolojik Hazırlık Göstergeleri Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri	58
Tablo 4.19. Teknolojik Hazırlık Göstergeleri Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	59
Tablo 4.20. Pazar Büyüklüğü Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	60
Tablo 4.21. Piyasa Büyüklüğünün Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	60
Tablo 4.22. Piyasa Gelişmişliği Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	61
Tablo 4.23. İş Piyasasının Gelişmişliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri.....	61
Tablo 4.24. İnovasyon Kapasitesi Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri.....	62
Tablo 4.25. İnovasyon Kapasitesi Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri	63
Tablo 4.26. 2016-2018 Yılları Arasında Küresel Rekabetçilik Endeksine Göre Türkiye'nin Sıralaması	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Neoklasik Büyüme : Solow Büyüme Modeli.....	8
Şekil 2. Harrod Domar Büyüme Modeli	10
Şekil 3. Ekonomilerin Gelişme Aşamaları	28
Şekil 4. 1980-2000 Yılları Arası GSYH Grafiği.....	37
Şekil 5. 1980-2000 Yılları Arası Büyüme Grafiği	38
Şekil 6. 2000-2018 Yılları Arası GSYH Grafiği.....	41
Şekil 7. 2000-2018 Yılları Arası Büyüme Grafiği	41
Şekil 8. Küresel Rekabet Endeksini Oluşturan Faktörlerin Ağırlıkları	44
Şekil 9. Türkiye'nin Küresel Rekabetçilik Endeksinde 137 Ülke Arasındaki Yeri	65
Şekil 10. Orta Gelir Tuzağından Çıkan 10 Ülke Ortalamasına Göre Türkiye'nin Durumu.....	66

KISALTMALAR

MS : Milattan Sonra

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

OGT : Orta Gelir Tuzağı

KBGSYH : Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

IMF : Uluslararası Para Fonu

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

WEF : Dünya Ekonomi Forumu

KRE : Küresel Rekabetçilik Endeksi

GİRİŞ

Sanayi devrimi ile başlayan kitle üretimi II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmıştır. Sanayileşerek gelişen ülkelerin ihtiyacı olan hammadde arayışları, bu ülkelerin dikkatlerinin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Bu dönem gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını yoğunlaştırdığı ve bu bağlamda sanayileşme yolunda ciddi adımlar attıkları bir zaman dilimidir. Söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma stratejileri modern çağa göre şekillenmeye başlamıştır. Her ne kadar ülkelerin gelişmişliği gelirlerini artırmalarına göre şekillense de büyümenin niteliği büyük önem taşımaktadır. Ekonomi alanında nicel bir kavram olarak karşımıza çıkan büyümenin, ülkelerin refahı açısından yeterli olmadığı gözlenmiştir. Refahın artırılması büyümeyle beraber kalkınmanın yani büyüme ile birlikte bir takım nitel artışların ve sosyal gelişmelerin sağlanmasıyla mümkün olmaktadır.

İktisat biliminde yeni bir kavram olan “orta gelir tuzağı” (OGT) kavramı ilk kez, 2007 tarihinde Dünya Bankası tarafından yapılan Doğu Asya Rönesansı başlıklı konferansta, Dünya Bankası'nın iki uzmanı olan Indermit Gill ve Homi Khras'ın İktisadi Büyüme için Fikirler adlı raporunda yer almıştır. Raporda OGT kavramı; kişi başına düşen milli gelirin belli bir düzeyde sıkışıp kalmasıyla açıklanmaktadır. Dünya Bankası ülkeleri gelir gruplarına göre değerlendirmektedir. Kişi başına düşen milli gelir 996 \$ altı olan ülkeler düşük gelir grubunu, 996\$ - 12.055\$ aralığında olan ülkeler orta gelir grubunu, 12.055\$ ve üzeri geliri olan ülkeler ise, yüksek gelir grubunu oluşturmaktadır. Gelir grupları hesaplanırken Dünya Bankası “Atlas Method” kullanmaktadır. Bu methodun amacı; ülkeler arası enflasyon ve kur farkları düzeltilerek gelir gruplarının sağlıklı bir biçimde oluşturulması ve gruplar arasında homojenlik sağlanmasıdır.

Rapora göre orta gelir tuzağına düşmüş ülkeler bir süre sonra düşük gelirli ülkelerdeki emek ücretlerinin düşük seviyede olmasından dolayı sanayi üretiminde karşılaştırmalı üstünlük bakımından geriye düşmekte, hem de yüksek gelirli ülkelerin teknolojik ve yenilik odaklı yüksek katma değer üreten üretim kapasiteleriyle rekabet edemez hale gelmektedir.

Bu çalışmanın orta gelir tuzağı kavramı ekseninde olmasının sebebi, Türkiye'nin düşük gelir grubundan kurtulduktan sonra uzun yıllar orta gelir grubunda sıkışıp bir üst gelir grubu olan yüksek gelir grubuna terfi edememesinin incelenmeye değer bulunmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmanın birinci bölümünde büyüme ve kalkınma teorileri ele alınmıştır. Bunun sonucu olarak orta gelir tuzağı kavramının büyüme ve kalkınmayı içeren, ülkelerin ekonomik performanslarını hem nitel hem nicel anlamda içine alan çok yönlü bir ekonomik terim olduğu görülmektedir. Birinci bölümün devamında OGT detaylıca ele alınmış ve ülkeler Dünya Bankası'nın verileri doğrultusunda gelir gruplarına göre gruplandırılmıştır. Buna göre düşük, orta ve yüksek gelir grubu ülkelerin ve özellikleri ayrı ayrı detaylıca ele alınmıştır.

İkinci bölümde yer alan literatür çalışmasına göre, orta gelir tuzağı ile ilgili yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında, orta gelir tuzağı çalışmaları tek ülkeli ve çok ülkeli çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Tek ülkeli çalışmalar Onho ve Tho'nun Asya ülkelerinden bazılarını tek tek ele alarak ekonomik gelişime aşamalarını incelemiştir. Her bir aşama ekonominin gelişimini saptayarak ilgili ülkenin hangi aşamada OGT tuzağına düştüğünü göstermektedir. Literatürde yer alan çok ülkeli çalışmalarda Felipe(2012) Robertson (2013) ve Bozkurt (2014) ekonometrik analizleri de içeren birden fazla ülkeyi içine alan araştırmalar yapmışlardır. Son olarak literatürde Türkiye ile ilgili çalışmalara da yer verilmiştir. Türkiye ile ilgili çalışma, tek ülkeli çalışmalar grubuna dahil bir araştırmadır. Müsiad (2012), Yeldan (2012) ve Dünya Bankası'nın (2014) Türkiye üzerine yaptığı çalışmalar da ise, OGT'nın nedenleri ve OGT'den çıkış stratejileri incelenmiştir. Bu çalışmada Türkiye, gelir bazında heterojen bölgelere ayrılarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye Ekonomisi'nin gelişim süreçleri neoliberal dönüşümün başladığı 1980'li yıllardan itibaren değerlendirilmiştir. 1980-2000 yılları arasında alt orta gelir grubunda yer alan Türkiye ekonomisinde izlenen ekonomi politikaları, uygulanan ekonomik istikrar programları ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. 2000-2018 yılları arasında ise, Türkiye ekonomisinin alt orta gelir grubundan üst orta gelir grubuna terfi ettiği yıllar ele alınmış ve daha sonra Türkiye'yi orta gelir tuzağına götüren sebepler ortaya konulmuştur.

Çalışmamızın dördüncü bölümde ise, orta gelir tuzağından çıkış modeli olarak Türkiye ekonomisini hem nitel hem de nicel anlamda ele alan, Dünya Ekonomi Forumu'nun 2004 yılından itibaren her yıl yayınladığı 114 göstergeden oluşan ve 12 temel bileşeni içeren Küresel Rekabetçilik Endeksi (KRE) çözüm modeli kullanılmıştır. Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağından çıkışı için sunulan model önerisinde Türkiye ekonomisi: Kurumlar, İş Gücü Piyasası Etkinliği, Altyapı, Finansal Piyasa Gelişimi, Makro Ekonomik Çevre, Teknolojik Hazırlık, Sağlık ve Temel Eğitim, Pazar Büyüklüğü, Yüksek Eğitim ve Öğretim, İş

Yetkinliği, Mal Piyasası Etkinliği, Yenilikçilik (İnovasyon) bileşenlerine göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin rekabet edebilirliğinin önündeki engellerin neler olduğu belirlenerek KRE aynı zamanda orta gelir tuzağından sakınma stratejisi olarak belirlenmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında ise, çalışmamızın dördüncü bölümünde çözüm önerisi olarak sunulan Küresel Rekabetçilik Endeksi çerçevesinde Türkiye ekonomisi için orta gelir tuzağından çıkış önerileri sunulmuştur.

BÖLÜM 1. İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA TEORİSİ

Sanayi devrimi'ne kadar insanların kişisel gelirleri hep düşüktü. Bazı uygarlıklar belli dönemlerde zenginleşseler dahi bunu sürdüremediler çünkü savaşlarla bu zenginlikler el değiştirmiştir. Son 200 yıla baktığımızda Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler ve teknolojinin ilerlemesiyle hem üretim hem de ülkelerin gelirleri giderek artmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisadi büyüme ulusların zenginliği ve gelirlerindeki sürekli artış olarak karşımıza çıkmıştır.¹

1.1.1 İktisadi Kalkınma

Kullanım bakımından sık sık karıştırılan kalkınma kavramı Kaynak'a göre "Bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının refah düzeyinin yükseltilmesi" olarak açıklamaktadır.²

-İktisadi Büyümenin Hesaplanması

Ülkelerin büyüme rakamları üzerinden yaptığımız yorumlamaların tutarlı olabilmesi için ülke gelirlerinin sağlıklı olarak hesaplanması gerekir. Ülkelerin büyüme rakamları milli gelir hesaplama yoluyla elde edilir ve her yıl bu hesaplamalar yapılır. Türkiye'de bu hesaplamayı TÜİK yapmaktadır. Farklı yöntemlerle yapılan hesaplamalar sağlama yapmak açısından farklı olsa da birbirlerine yakın olmalıdır. Bir ülkenin milli geliri üç şekilde hesaplanmaktadır.

1.1.2 İktisadi Büyüme Kavramı

İktisadi veya ekonomik büyüme kavramını açıklamak gerekirse: Ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin, bunlar emek, sermaye, toprak ve girişimci faaliyetleri sonucu belli bir zaman diliminde elde edilen mal ve hizmetlerin miktarlarındaki artışı gösteren dinamik makro ekonomik analizi ifade etmektedir. Bu büyümedeki nicel artışı bize gösteren reel gayri safi yurtiçi hasıladaki artıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla kavramı belli bir dönemde yerli ve yabancı üretim faktörlerinin tümüyle üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin cari fiyatlarla hesaplanmasından oluşmaktadır. Ancak bir ülkenin ekonomik performansını sadece büyüme

---

¹ Pamuk, Şevket(2018). Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi(9.Basım): Büyüme, kurumlar ve bölüşüm. İstanbul: Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları. S:1

² Kaynak, Muhteşem (2009), Kalkınma İktisadi, Üçüncü Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara s: 2

kavramına indirgememeliyiz. Gerçekleşen bir büyüme sonucu o ekonomide üretimin katma değerine, yaşam kalitesine, hukuka ve gelirin adaletli dağıldığına da bakılmalıdır. İşte tam burada karşımıza bir kavram daha çıkmaktadır. Ekonomilerin niteliksel olarak performansını bize gösteren kavram “Kalkınma” kavramıdır. Genellikle bir ekonomide önce büyüme daha sonra kalkınma gerçekleşir.

1.1.3 Milli Gelir Hesaplama Yöntemleri

-Üretim Yönetimi ile Milli Gelir Hesaplama

Ekonomide belirli bir zaman aralığında yaratılan gelir çeşitli mal ve hizmet gruplarının üretimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu milli geliri ölçme yöntemlerinden birisi nihai üretim miktarı ile cari dönem fiyatlarının çarpılması yöntemiyle bulunan üretim değerlerinin toplamından oluşmaktadır. P:Fiyat, Q: Miktar

$$GSYH = P_1 (2018) \times Q_1 (2018) + P_2(2018) \times Q_2 (2018) \quad (1)$$

Bu hesaplamalarda her kesimden elde edilen üretim ve ara mal bilgilerinin sağlıklı olması bu hesabın güvenilirliğini artıracaktır. Ülkemizde bu hesaplamayı TÜİK belirli sektörlerden örneğin inşaat, tarım, sanayi, ulaştırma, iletişim sektörlerinden aldığı bilgilerle hesaplar. Bu hesaplama yöntemi aynı zamanda tüm firmaların katma değerinin toplamını da yansıtır.³

-Harcama Yöntemi ile Milli Gelir Hesaplama

Gayri safi yurtiçi hasıla harcama yöntemiyle de hesaplanabilir. Makro ekonomik birimleri oluşturan hanehalkı, firmalar, devlet ve diğer devletlerle olan harcamalar harcama yöntemiyle geliri hesaplamamızı sağlar. Hanehalkları tüketim harcaması, firmalar yatırım harcaması, devlet kamu harcaması yapar. Harcama yöntemi ile milli gelir hesaplamasında ayrıca ithalat ve ihracat kalemleri yer almaktadır.

C = Hanel halkının tüketim harcamaları

I = Firmaların yatırım harcamaları

G = Devletin kamu harcamaları

X = İhracat

---

³ Aslan, Nurdan. (2015). Makro İktisat (5. Basım). İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları s:22

M = İthalat

$$GSYH = C+I+G+(X-M) \quad (2)$$

Bu hesaplamada GSYH dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları ile hizmet alımlarını içerir. Konut alımları tüketim kapsamında değil yatırım kapsamında yer alır.

-Geliri Gelir Yöntemi ile Milli Gelir Hesaplama

Ülkedeki üretim faktörlerinden elde edilen gelirlerin toplamıyla ortaya çıkar. İlgili dönemin üretim faktörlerinin yaratmış olduğu değerlerin toplamı o dönemin milli gelirine eşit olmaktadır. Aşağıdaki formülde emeğin getirisi: Ücret, sermayenin getirisi: Faiz, toprağın getirisi: Rant, girişimcinin getirisi: Kar

$$GSYH = \text{Ücret} + \text{Faiz} + \text{Rant} + \text{Kar} + \text{Amortisman} + \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Net Faktör Gelirleri} \quad (3)$$

1.1.4 Nominal ve Reel Milli Gelir

Açıklanan üç gelir hesaplamasının sonuçları birbirlerine yakın değerde olmalıdır. Eğer ülke geliri o yılki fiyatlarla hesaplanmışsa buna nominal milli gelir veya nominal GSYH denmektedir. Ancak büyümenin ne kadar olduğunu bizlere söyleyen Reel GSYH hesaplanmasıyla elde edilir. Reel GSYH hesaplanması için baz yılı fiyatlarıyla o yıl ki üretilen mal ve hizmetlerin miktarı çarpılır ve reel milli gelir hesaplanmış olur. Ayrıca reel hesaplamayla ülkenin gerçekte ne kadar büyümüş olduğunu da görebiliriz. Örneğin, TÜİK'in belirlemiş olduğu baz yılı 2009 dur. Buna göre 2019 yılı reel geliri hesaplanırken 1.3.1 deki formül yerine baz yılı alınır.

$$GSYH = P_{1(2009)} \times Q_{1(2019)} + P_{2(2009)} \times Q_{2(2019)} \quad (4)$$

1.1.5 İktisadi Büyüme Modelleri

1.1.6 Neo Klasik Büyüme : Solow Büyüme Modeli

Amerikalı iktisatçı Robert Solow tarafından geliştirilen modele göre tasarruf sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu modele benzer görüşleri olduğu için

Avustralyalı Swan'da literatürde yer aldığından bazı kaynaklarda Solow-Swan modeli de denmektedir. Bu modeli açıklarken üretim teknolojisi ve nüfusun değişmediği varsayılacaktır.⁴

Modelin temel yaklaşımları:

1) Ülkenin geliri ; Sermayenin ve emeğin miktarına bağlıdır.

Ülkenin gelirini Y, emeği L, sermayeyi K ile ifade edecek olursak;

$$Y = F\{K, L\} \quad (5)$$

2) Modelde farklı iki karar alıcı bulunmaktadır, tüketiciler, hanehalkları ve üreticiler, firmalar. Tüketiciler yani hanehalkı emek (L) girdisini arz ederken, üreticiler yani firmalar sermaye (K) girdisini arz etmektedir.

Emeğin ve Sermayenin verimi zaman içerisinde giderek azalmaktadır. Emek miktarı veri iken sermayenin miktarı arttıkça, sermayenin marjinal getirisi düşer ve gelir azalır. Aynı durum sermaye veri iken emek artışı gerçekleştiğinde emeğin marjinal getirisi de düşer, bu durumda da gelir azalmaktadır.

3) Ülke tam istihdamda ve potansiyel gayri safi yurtiçi hasıla düzeyindedir. Piyasa mekanizması tam olarak çalışmaktadır.

4) Modelde tek kesimli bir ekonomiden bahsedilir. Bu ekonomide tek bir ürün tüketilmekte ve üretilmektedir. Bu mal ise, ülkenin milli gelirini meydana getirmektedir.

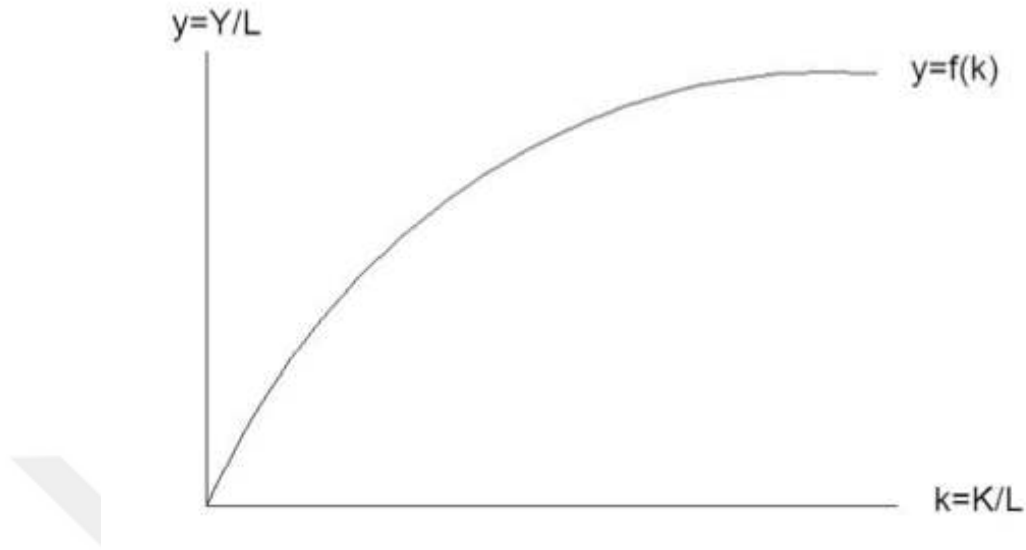
5) Modele göre ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.

6) Modele göre Şekil 1'de gösterildiği üzere kişi başına düşen sermaye artarken gelir artacak fakat azalan verimler geçerli olduğu için bu artış azalan bir hızda devam edecektir.

---

⁴ Ünsal Erdal M. Makro İktisat . İmaj Yayıncılık, 2011.

Şekil 1. Neoklasik Büyüme : Solow Büyüme Modeli

Sonuç olarak Solow Modeline göre teknolojik gelişme olmazsa ve sermayenin büyüme hızı nüfusun artış hızından fazla olursa sermayenin verimliliği azalarak sıfır olur. Nüfusun ve sermayenin artış hızları birbirlerine eşit olduğu durumda ise, ekonomide durağanlık yaşanmaktadır.

Ekonomide tasarruflar arttıkça bu yatırımları artırmaktadır, yatırımlardaki bu artış sermaye birikimini artırarak böylece kişi başına düşen geliri artırır ve sonuç olarak ekonomik büyümede artış sağlanmış olur. Ancak büyümedeki artış zamanla, nüfusun artmasıyla ve azalan verimler yasasının işlemesiyle tekrardan sıfıra inmektedir.

Solow modelinde teknoloji, dışsal bir etken olarak kabul edilmektedir. Ekonomide yaşanacak teknolojik bir gelişme, emek verimliliğine olumlu katkı sağlayacaktır. Modele göre teknolojik gelişme sürekli olursa ve sabit oranda artarsa kişi başına GSYH teknolojik gelişmedeki artış oranında artacaktır.

Nüfus ve tasarruf oranları tüm ülkelerde aynı anda ve aynı oranda artarsa, fakir ülkeler zengin ülkelere göre daha hızlı büyüyecektir. Girdi miktarının fazla olması ve girdi verimliliğinin artırılması daha fazla büyüme oranı sağlamaktadır. Solow modelinde sermaye ve emek faktörlerinin verimliliklerinin farklı olduğu kabul edilmektedir.⁵

⁵ Aslan,Nurdan.(2015). Makro İktisat (5.Basım). İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları. s:710

1.1.7 Harrod-Domar Büyüme Modeli : Keynes Sonrası Model

İngiliz Roy Harrod ve Amerikan Evsey Domar tarafından geliştirilen büyüme modeli Keynes sonrası büyüme modeli olarak bilinmektedir. Harrod eksik kapasiteden tam kapasiteye geçerken büyümenin nasıl sağlanacağını, Domar tam kapasitenin nasıl artırabileceğini aynı yöntemle incelediği için model iki isim taşımaktadır. Benzer fikirleri olduğundan iki isimle anılan bu modelde milli gelir Y , emek L , sermaye K 'dan oluşmaktadır.

Harrod büyüme modeli, tam kapasite ve tam istihdam varsayımı olduğundan daha çok gelişmiş ülkelerin büyüme sürecini anlatmaktadır. Gelişmiş ülkelerin büyüme süreçleri ele alınırken çarpan ve hızlandıran etkisine dayanan dinamak bir inceleme yapılmaktadır.⁶

Modelin temel varsayımlarını aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

- Sermaye emek oranı K/L sabit olduğu için Leontief tipi üretim fonksiyonu gerçekleştiği varsayılmaktadır.
- Sermayenin marjinal verimliliği ve kullanılan teknolojinin sabit olduğu varsayılmaktadır.
- Tek bir malın üretildiği ve dışa kapalı ekonomi varsayımı altında inceleme yapılmaktadır.
- Marjinal tasarruf eğilimi, ortalama tasarrufa eşit varsayılmaktadır.

Klasik iktisatçılara göre yatırımların üretimi artırması, Keynes'e göre ise yatırımların geliri artıracağı düşüncesi hakimdir. Harrod modeline göre ise, bu iki görüş birleştirilmiştir. Modelde yatırımların gelir artırıcı etkisi ve üretim kapasitesini artırıcı etkisi yer almaktadır. Yatırımların üretim gücünü artırmasıyla ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Yatırımlar çarpan etkisinin katkısıyla milli geliri artırır; bunun sonucunda da ekonominin üretim gücü artmaktadır.

Ekonomide yatırımlardaki artışın neden olduğu talep artışı ile arz artışı eşit ise, Harrod büyüme modeline göre dengeli büyüme gerçekleşmiştir. Yapılan yatırımların her dönem düzenli ve aynı oranda gerçekleşmesi sonucu gerekli büyüme veya garantili büyüme oluşmaktadır. Belli bir dönemde üretimde gerçekleşen artış yüzdesine gerçekleşen büyüme hızı denmektedir. Gerekli büyüme hızı, gerçekleşen (fiili) büyüme hızından fazla olursa ekonomide canlanma, Ters bir durum olursa gerçekleşen büyüme hızı, gerekli büyüme hızının üzerinde

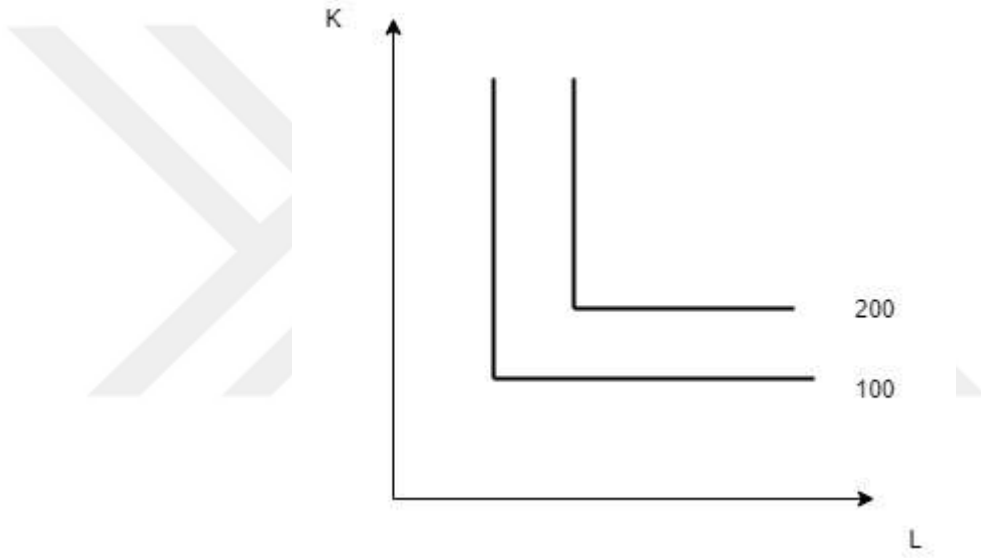
---

⁶ Aslan,Nurdañ.(2015). Makro İktisat (5.Basım). İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları. s:720

ise, modele göre duraklama olgusu açığa çıkmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Harrod Domar modeline “bıçak sırtı denge” modeli denmektedir.

Harrod modelinde son olarak doğal büyüme hızından bahsedilmektedir. Doğal büyüme hızı, nüfus veteknoloji gibi ekonominin üretim faktörlerinin hepsinin etkin, tam istihdam edilerek kullanılması sonucu ortaya çıkan potansiyel büyümeye denmektedir.

Şekil 2. Harrod Domar Büyüme Modeli

Kaynak : Aslan,Nurdan.(2015). Makro İktisat (5.Basım). İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları

Şekil-2’ye göre Harrod büyüme modelinde girdiler arasında ikame bulunmamaktadır. Leontief tipi üretim fonksiyonuna göre büyüme gerçekleşebilmesi için her iki girdinin eş anlı olarak artırılması gerekmektedir.

1.1.8 Yeni Büyüme Modeli: İçsel Büyüme Modeli

Yeni Keynesyen iktisatçılarından Paul Romer ve Yeni Klasik iktisatçılarından Robert Lucas tarafından geliştirilmiş bir model olan içsel büyüme modeli, Solow-Swan neoklasik büyüme modelinde kabul edilen sermayenin azalan marjinal veriminin aşılabileceğini savunmuşlardır. İçsel Büyüme modeli literatürde AK modeli olarakta bilinmektedir. AK üretim fonksiyonunda, A sabit bir değer olup, bir birim sermaye K ile üretilen çıktı miktarını göstermektedir.

Neoklasiklerin yakınsama görüşüne göre; Solow tasarruf haddinin, yıpranma haddinin, nüfus büyüme haddinin ve teknoloji düzeyinin aynı olduğu ülkeler benzer durağan durum ile karşı karşıyadırlar. Aynı durağan durum fert başına çıktı düzeyine sahip olurlar. Böylece aynı durağan durumla karşı karşıya olan ülkelerden düşük gelirli ülkelerin belli bir zaman diliminden sonra yüksek gelirli ülkeleri yakalayacağını içermektedir.

İçsel Büyüme modeli, neoklasiklerin savunduğu; gelişmiş bir ülkedeki azalan marjinal verimle, az gelişmiş ülkelerin azalan marjinal verim hızlarının farklı olacağından kaynaklanan yakınsama görüşünün geçersiz olduğunu varsaymaktadır.

Modele göre sermaye sadece fiziki sermayeden oluşmamaktadır. Sermaye kavramının kapsamını beşeri sermayede eklenerek genişletilmiştir. İçsel büyüme modeline göre beşeri sermaye, iş başında zamanla deneyim kazanarak artan verim artışı sağlamaktadır. Bu sebepten dolayı sermayenin azalan verimi kavramı bu modelde ortadan kalkmış ve uzun dönemde ölçeğe göre artan getiri mümkün olmaktadır.

Romer'e göre devletin yapacağı rasyonel eğitim yatırımları sayesinde beşeri sermayenin artırılmasını sağlayacaktır. Fiziki sermayenin azalan veriminden kurtulmak ve durağan durum dengesinin aşılabilmesi için içsel gelişime, diğer bir deyişle bilgi birikimine vurgu yapmaktadır.

1.1.9 İktisadi Kalkınma Modelleri

1.1.10 Dengeli Kalkınma Modeli

Dengeli Kalkınma kıt kaynakların dağılımında ve kullanımında kesimler arası uyum ile bütünleşme esas almaktadır.

Rosenstein-Rodan 1943 yılında Doğu ve “Güney-Doğu Avrupa’nın Sanayileşme Sorunları” adlı makalesini yayınlamıştır. Kalkınma literatürünün ilk çalışması olarak kabul edilmektedir.

Model, gelişmekte olan ülkelerde piyasasının tek başına kaynak dağılımını optimum şekilde sağlayamayacağını ve gelişmeye yeterli olamayacağını savunmaktadırlar. Bu sebeplerle piyasa mekanizmasına karşı devlet ekonomiye müdahale etmelidir. Ekonomide büyüme sağlanabilmesi için tek bir sektör de değil, aynı anda tüm sektörlerde yatırımlar yaparak devletin

gözetiminde büyüme gerçekleştirilmelidir. Yapılan bu kalkınma stratejisine “büyük itiş teorisi” adı verilmektedir.⁷

1.1.11 Dengesiz Kalkınma Modeli

Dengesiz kalkınma modeli, planlı kalkınma ve devlet müdahalesini en aza indiren bir modeldir. Devlet müdahalesi en aza indirilirken piyasa mekanizması işlemelidir. Karlı sektörlere öncelik verilip kaynakların bu sektörlere kaydırılması gerektiğini belirten J. S. Mill ve A. Marshall bu görüşün temsilcileridir.

Dengesiz kalkınma modelini savunan modern görüş ise, piyasada sektörler arası ilişkiye önem vermektedir. Albert O. Hirschman’a göre yatırım önceliği piyasada birbirini olumlu etkileyen sektörlere verilmelidir.

Dengesiz kalkınma modeline göre az gelişmiş ekonomilerin kalkınması, yumuşak bir biçimde gerçekleşmemektedir. Schumpeter’e göre ekonomik sıçramalar ve dalgalanmaların dinamik bir gelişme ortamı yaratacağı savunulmaktadır.⁸

-Harris Todaro Göç Model

Bu modele göre modernleşme köyden kente göç ile başlamaktadır. Kırsal kesimin kentlere emek arz etmek için yaptığı göç sonucu, kentlerde bir süre sonra emek arz fazlasına yol açar ve emek ücretlerinin düşmesine neden olur. Yaşanan bu durum kayıt dışı sektörler ve işsizlik gibi olumsuzluklar yaratmaktadır.

1.1.12 Rostow Gelişme Dönemleri

Rostow’a göre her ekonomi beş farklı ekonomik dönemden geçmektedir. Bu dönemler şu şekilde sıralanabilir.⁹

1- Geleneksel Toplum Aşaması: Bu aşamada ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır. Ekonomik karar mekanizmaları kısa dönemli kararlar olmaktadır. Ekonomik ve politik güç büyük toprak sahiplerinin ellerinde toplanmaktadır.

---

⁷ Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2015). Economic development. Boston: Pearson

⁸ Parasız, İ. (1997). Modern Büyüme Teorileri Dinamik Makro Ekonomiye Giriş, Ezgi Kitabevi.

⁹ Rostow, W.Walt (1966), İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, Komünist Olmayan Bir Manifesto.

2- Kalkışa Hazırlık Aşaması: Sosyal ve siyasal olayların gerçekleştiği toplumun zihin yapısını değiştiren bir aşamadır. Kalkışa hazırlık aşamasında eğitim harcamaları, girişimcilik, alt yapı harcamaları artmaktadır. Yapılan harcamalar sonucu teknik gelişmelerin de arttığı gözlemlenmektedir.

3- Kalkış Aşaması: Yatırımların milli gelir içindeki payı en az yüzde 10 olduğu, imalat sanayinin geliştiği, hukuki ve sosyal kurumların olduğu bir aşama olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'nin 1930'lu yılları kalkış aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

4- Olgunluğa Geçiş Aşaması: Rostow'a göre bu aşama kalkış aşamasına geçildikten 20 yıl sonra başlamaktadır. Piyasada ekonomik birimlerin tümünde modern teknolojinin kullanılmaya başlandığı ve öncü sektörlerin sayısının arttığı bir aşamadır. Olgunluğa geçiş aşamasında ekonomi uluslararası piyasada yerini almaktadır. İhracat içerisinde sanayi ürünlerinin payı artmaktadır. İşgücü piyasasında, tarım sektöründeki istihdam azalarak sanayi sektöründe itihdamın arttığı gözlemlenmektedir.

5- Yüksek Tüketim Aşaması: Toplumsal refah ve sosyal güvenliğin arttığı, dayanıklı tüketim mallarının üretiminin yaygınlaştığı bir dönemdir. Bu aşamada beşerî sermayenin niteliği arttığı ve bilgi teknolojilerinin üretilip kullanıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2 Orta Gelir Tuzağı Teorisi

1.2.1 Orta Gelir Tuzağı Kavramı

Orta gelir tuzağı kavramı literatürde ilk kez Dünya Bankası (2007) tarafından yayınlanan “Bir Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler” adlı raporda kullanılmıştır. Raporda, özellikle orta gelirli ülkelerin karşı karşıya kaldığı büyüme ve kalkınma sorunlarına dikkat çekilerek, uzun yıllar aynı gelir grubunda kalmalarına yol açan faktörlere değinilmiştir. Söz konusu ülkeler, ne ücretlerin düşük olduğu azgelişmiş yoksul ülkelerle rekabet edebilmiştir; ne de yenilikçi sektörlerle sahip gelişmiş zengin ülkeler sınıfına terfi etmeyi becerebilmiştir¹⁰. Bir başka ifade ile orta gelirli ekonomiler bu iki gelir grubu arasına sıkışıp kalmıştır. Orta gelirli ekonomilerin içinde bulunduğu bu durum, Dünya Bankası'nın raporunda orta gelir tuzağı olarak isimlendirilmektedir.¹¹

¹⁰ Kibritçiöğlu, A. 1998

¹¹ Aydın, M. K. (2018). Orta Gelir Tuzağı: Bir Literatür Taraması. The Journal of Academic Social Sciences, 65(65),s:s 663-678. doi:10.16992/asos.13453

Orta gelir tuzağı bir ülkede kişi başına düşen gelir seviyesinin belli bir seviyede kalıp ilerleyememe durumunu ifade eder. Orta gelir tuzağının kesin bir tanımı yoktur. Ancak tanımlanmış bazı kriterleri vardır.¹²

Orta gelirli ülkelere, orta gelir tuzağına düşenlerin bu tuzaktan çıkmak için düşük gelirli veya yüksek gelirli ülkelere göre farklı gelişmeler göstermeleri zorunlu görülmektedir. Orta gelirli ülkelerin, olgun endüstrilerde baskın olan düşük ücretli yoksul ülke rakipleri ile hızlı teknolojik değişime uğrayan endüstrilerde egemen olan zengin ülke yenilikçileri arasında sıkıştığı iddia edilmektedir.¹³ (Gill and Kharas 2007, s: 5)

1.2.2 Gelir gruplarının Tanımlanması

Orta gelir tuzağını açıklayabilmek için önce orta gelirin ne olduğunu açıklamamız gerekmektedir. Bunun için, belirli bir dönem bağlamında ilgili ülkelerin sınıflandırmasını yapmamız gerekmektedir.

Aslında, bugünün yaşam standartlarını (sadece gelir değil, aynı zamanda yoksulluk, ölüm, okul, vb.) referans olarak alırsak, dünyadaki bütün ülkelerin 1700'lerde düşük gelirli olduğu görülmektedir. Maddison (2010) tarafından kişi başına düşen gelir tahminleri 1990'da milattan sonra 1 ile 1870 arasında dolar olarak gösterilmektedir.

Dönemlere baktığımızda gelirler, 1 ile 1820 yılları arasında nispeten daha az değişmektedir. Ancak Sanayi Devrimi sonrasında KBGSYH'de ciddi değişimler olmaya başlamaktadır. Hindistan ve Çin dahil olmak üzere tablodaki bazı ülkelere, kişi başına düşen gelir neredeyse 1900 yıl boyunca değişmemiştir. Tarihte kişi başına geliri 2.000\$ doların üzerine çıkan ilk ülke Hollanda olmuştur.

Daha önce, gelirler son derece düşüktü ve daha sonra göreceğimiz gibi, bugün birçok düşük gelirli ülkenin gelirleriyle karşılaştırılabilir durumdaydı. Bazı ülkeler, 19. yüzyılın (1870) sonuna doğru, yaklaşık 2.000 \$ ve üstüne ulaştığında, İngiltere ve Avustralya'nın 3.000 \$ seviyesine ulaştığı görülebilir. 1870'den sonra gelirdeki artışın bu denli hızlı olmasının sebebi Sanayi Devrimidir.¹⁴

¹² Yeldan,Erinç.Taşçı,K.Voyvoda,E.Özsan,M,E.(2012)Orta Gelir Tuzağından Çıkış:Hangi Türkiye ?

¹³ Gill, I.S., and H.J. Kharas (2007) An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth (Washington D.C.: World Bank

¹⁴ Felipe, J. (2012). Tracking the Middle-Income Trap: What is it, Who is in it, and Why? Part 2. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.2094725

Tablo 1.2’de görüldüğü üzere tüm ülkeler yüzyıllar boyunca neredeyse aynı gelir seviyesinde kalmış, göçebe yaşam sonrasında, feodalite ile beraber gelirleri hiç artmamıştır. Ancak Fransız İhtilali ve sonra Sanayi Devrimini izleyen dönemde tüm ülkelerin gelirleri eşanlı ancak farklı düzeylerde ciddi artışlar göstermiştir.

Tablo 1.1 1 ile 1870 Yılları Arasında Ükelere göre KBGSYH (\$)

ÜLKELER	1	1000	1500	1600	1700	1820	1870
Avustralya	400	400	400	400	400	518	3273
Avusturya	425	425	707	837	993	1218	1863
Belçika	450	425	875	976	1144	1319	2692
Kanada	400	400	400	400	430	904	1695
Çin	450	466	600	600	600	600	530
Danimarka	400	400	738	875	1039	1274	2003
Mısır	600	500	475	475	475	475	649
Finlandiya	400	400	453	538	638	781	1140
Fransa	473	425	727	841	910	1135	1876
Almanya	408	410	688	791	910	1077	1839
Yunanistan	550	400	433	483	530	641	880
Hindistan	450	450	550	550	550	533	533
İtalya	809	450	1100	1100	1100	1117	1499
Japonya	400	425	500	520	570	669	737
Meksika	400	400	425	454	568	759	674
Fas	450	430	430	430	430	430	563
Hollanda	425	425	761	1381	2130	1838	2757
Norveç	400	400	610	665	722	801	1360
Portekiz	450	425	606	740	819	923	975
İspanya	498	450	661	853	853	1008	1207
İsveç	400	400	651	700	750	819	1359
İsviçre	425	410	632	750	890	1090	2102
Türkiye	550	600	600	600	600	643	825
Birleşik Krallık	400	400	714	974	1250	1706	3190
ABD	400	400	400	400	527	1257	2445

Kaynak: Felipe vd., 2012: 4

Bir ülkenin hangi gelir grubuna dahil olduğu ilgili ülkede kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla ile ölçülmektedir. Tablo 1.3'te Ülkelerin KBGSYH'larına göre Dünya Bankası ülkeleri düşük gelir grubu, orta gelir grubu ve yüksek gelir grubu şeklinde sınıflandırmaktadır.

Tablo 1.2 Gelir Gruplarına Göre Sınıflandırma (2018)

Gelir Grupları	Kişi Başına Düşen Milli Gelir
Düşük Gelir Grubu	996 \$
Orta Gelir Grubu	996 \$ - 12.055 \$ aralığında
Alt Orta Gelir Grubu	996 \$ - 3.895 \$ aralığında
Üst Orta Gelir Grubu	3.896 \$ - 12.055 \$ aralığında
Yüksek Gelir Grubu	12.055 ve üstü

Kaynak: 2018 Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Atlas Metot, yöntemi ile yapılan hesaplardan alınmıştır.¹⁵

1.2.3 Gelir Grupları için Kullanılan Metot ve Gelir Gruplarına Göre Ülkeler

Ekonomiler şu anda KBGSYH'ye göre dört gelir grubuna ayrılmaktadır; düşük gelir grubu, düşük orta gelir grubu, üst orta gelir grubu ve yüksek gelir grubudur. Benzer gruplamalar ilk olarak 1970'lerin sonunda Dünya Kalkınma Raporu ile tanıtılmış, ancak ülkeler tutarlı bir şekilde sınıflandırılmamıştı.¹⁶

Dünya Bankası, brüt GSYH'nın belirli operasyonel ve analitik amaçlarla ABD doları cinsinden hesaplanmasında, basit döviz kurları yerine Atlas dönüşüm metodunu kullanmaktadır. Atlas dönüşüm metodunun amacı, ülke çapındaki ulusal gelirlerin karşılaştırılmasında döviz kuru dalgalanmalarının etkisini azaltmaktır. Dünya Bankası, orijinal eşikleri uluslararası enflasyona, Japonya, İngiltere, ABD ve avro bölgesinin ortalama enflasyonuna ayarlayarak güncellemektedir.

Herhangi bir yıl için Atlas dönüşüm metodu hesaplanırken, ilgili ülkenin cari yıldaki döviz kurunun ortalaması ve bir önceki yılın döviz kurunun ortalaması alınır. Daha sonra bu hesaba ilgili ülkedeki cari yıldaki enflasyonunun oranı ile uluslararası enflasyon arasındaki fark

¹⁵ <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2018-2019>

¹⁶ <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378833-how-are-the-income-group-thresholds-determined>

eklenerek hesaplanır. Metodun amacı enflasyonun neden olduğu döviz kurundaki herhangi bir değişikliği azaltmaktır. 2018 Dünya Bankası verilerine göre;

- Düşük gelir grubu - 31 Ülke
- Alt orta gelir grubu - 47 Ülke
- Üst orta gelir - 60 Ülke
- Yüksek Gelir Grubu - 60 Ülke

Tablo 1.3 Düşük Gelir Grubuna Giren ülkeler (31 Ülke)

Afganistan	Gine	Ruanda
Benin	Gine-Bissau	Sierra Leone
Burkina Faso	Haiti	Somali
Burundi	Kore Dem. Halk Temsilcisi	Güney Sudan
Orta Afrika Cumhuriyeti	Liberya	Suriye Arap Cumhuriyeti
Çad	Madagaskar	Tacikistan
Kongo, Dem. Temsilci	Malawi	Tanzanya
Eritre	Mali	Gitmek
Etiyopya	Mozambik	Uganda
Gambiya	Nepal	Yemen, Rep.
Gine	Nijer	

Kaynak: 2018 Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Atlas Metot, yöntemi ile yapılan hesaplamadan yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.2.4 Düşük Gelir Grubu Ülkelerin Özellikleri

Ekonomik gelişmişliğin en önemli göstergesi kişi başına düşen gelirdir. Düşük gelirli ülkelerin büyük bir kısmı aynı zamanda az gelişmiş ülkelerdir. Bu nedenle bu tür ülkelerdeki insanlar ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Yeterince yiyecek, yeterli tıbbi bakım ve asgari eğitim olanakları konularında büyük sorunlar yaşamaktadırlar.

Kişi başına gelir ve yaşam standartları açısından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki fark büyüktür ve bu fark yıllar geçtikçe daha da artmaktadır.

Tasarruf yapamayan düşük gelirli ülkelerde altyapı yatırımları ve sermaye birikimi yetersizdir. Nüfus artış oranları oldukça yüksektir, bunun sebeplerinden birincisi ölüm oranlarındaki düşüş diğeri ise, kısa sürede düşmeyen doğum oranıdır. Düşük gelirli ülkelerdeki nüfus artışı işsizlik sorununu daha da artırmaktadır. Geleneksel tarım sektörü işsizliği düşürmekte yetersiz kalmaktadır. Eğitimin yetersiz olması beşerî sermayeyi olumsuz yönde

etkilemekte bunun sonucunda da düşük gelirli ülkeler gerekli büyümeyi sağlamakta yetersiz kalmakta ve bir üst gelir grubuna erişememektedirler.

Tablo 1.4 Alt Orta Gelir Grubu (47 Ülke)

Angora	Endonezya	Filipinler
Bangladeş	Kenya	São Tomé ve Príncipe
Butan	Kiribati	Senegal
Bolivya	Kırgız Cumhuriyeti	Solomon Adaları
Cabo Verde	Lao PDR	Sudan
Kamboçya	Lesotho	Svaziland
Kamerun	Moritanya	Timor-Leste
Komorlar	Mikronezya, Fed. Sts.	Tunus
Kongo Cumhuriyeti	Moldova	Ukrayna
Fildişi Sahili	Moğolistan	Özbekistan
Cibuti	Fas	Vanuatu
Mısır, Arap Cumhuriyeti	Myanmar	Vietnam
El Salvador	Nikaragua	Batı Şeria ve Gazze
Gana	Nijerya	Zambiya
Honduras	Pakistan	Zimbabve
Hindistan	Papua Yeni Gine	

Kaynak: 2018 Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Atlas Metot, yöntemi ile yapılan hesaplamadan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1.5'te yer alan ülkeler düşük iş gücü maliyetleri sayesinde, ihrac ürünlerinin tarımdan imalat sanayisine kaymasıyla düşük gelir grubundan çıkabilmektedir. Ancak büyüme için sadece ucuz iş gücü kaynağı yeterli olmamaktadır. İhrac ürünlerinin çeşitliliğini ve teknolojisini geliştirilebildiği ölçüde büyüme hız kazanacak ve bu ülkelerin bir üst gelir grubuna geçiş imkânı oluşacaktır.

Tablo 1.5 Üst Orta Gelir Grubu (60 Ülke)

Arnavutluk	Fiji	Karadağ
Cezayir	Gabon	Namibya
Amerikan Samoası	Gürcistan	Nauru
Arjantin	Grenada	Paraguay
Ermenistan	Guatemala	Peru
Azerbaycan	Guyana	Romanya
Belarus	İran, İslam Cumhuriyeti	Rusya Federasyonu
Belize	Irak	Samoa
Bosna Hersek	Jamaika	Sırbistan
Botsvana	Ürdün	Sri Lanka

Brezilya	Kazakistan	Güney Afrika
Bulgaristan	Kosova	Santa Lucia
Çin	Lübnan	Saint Vincent ve Grenadinler
Kolombiya	Libya	Surinam
Kosta Rika	Makedonya, FYR	Tayland
Küba	Malezya	Tonga
Dominika	Maldivler	Türkiye
Dominik Cumhuriyeti	Marşal Adaları	Türkmenistan
Ekvator Ginesi	Mauritius	Tuvalu
Ekvator	Meksika	Venezuela

Kaynak: 2018 Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Atlas Metot, yöntemi ile yapılan hesaplamadan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1.6’da üst orta gelir grubundaki altmış ülke görülmektedir. Türkiye 2005 yılından günümüze 14 yıldır üst orta gelir grubunda bulunmaktadır. Üst orta gelir grubundaki ülkelere Bulgaristan, Kosta Rika ve Türkiye alt orta gelir grubunda elli yıldan fazla bir zaman geçirecek, bu grupta en uzun süreye sahip ülkelerdir.

1.2.5 Orta Gelir Grubu Ülkelerin Özellikleri

Orta gelir seviyesine geldikten sonra, bu seviyeyi aşmakta zorluk çeken ülkelerin en önde gelen özellikleri düşük yatırım oranları, piyasada üretilen mamul mallarının gelişmesinin ve büyümesinin yavaş kalması ve mamul malların çeşitliliğinin yetersiz olması olarak sıralanmaktadır. Bu problemin ardındaki neden ise, ucuz iş gücüne dayalı üretim, yapılan ihracatın içinde yer alan malların teknolojilerinin düşük olması; yüksek teknolojiye ve yüksek katma değeri olan ekonomilere geçişi zorlaştırmaktadır. Orta gelir grubu ülkelerde gelir dağılımı adaletsizliği ve yaşanan beyin göçleri ile beşerî sermaye kaybı bir üst gelir grubuna geçişi engelleyen diğer nedenlerdir.

Tablo 1.6 Yüksek Gelir Grubu (60 Ülke)

Andorra	Cebelitarık	Palau
Antigua ve Barbuda	Yunanistan	Panama
Aruba	Grönland	Polonya
Avustralya	Guam	Portekiz
Avusturya	Hong Kong SAR, Çin	Porto Riko
Bahamalar	Macaristan	Katar
Bahreyn	İzlanda	San Marino
Barbados	İrlanda	Suudi Arabistan
Belçika	Man Adası	Seyşeller
Bermuda	İsrail	Singapur
İngiliz Virgin Adaları	İtalya	Sint Maarten (Hollanda Bölgesi)
Brunei Sultanlığı	Japonya	Slovakya Cumhuriyeti

Kanada	Kore Cumhuriyeti	Slovenya
Cayman Adaları	Kuveyt	İspanya
Kanal Adaları	Letonya	Saint Kitts ve Nevis
Şili	Lihtenştayn	Martin (Fransa Bölgesi)
Hırvatistan	Litvanya	İsveç
Kurakao	Lüksemburg	İsviçre
Kıbrıs	Makao SAR, Çin	Tayvan, Çin
Çek Cumhuriyeti	Malta	Trinidad ve Tobago
Danimarka	Monako	Turks ve Caicos Adaları
Estonya	Hollanda	Birleşik Arap Emirlikleri
Faroe Adaları	Yeni Kaledonya	Birleşik Krallık
Finlandiya	Yeni Zelanda	Amerika Birleşik Devletleri
Fransa	Kuzey Mariana Adaları	Uruguay
Fransa Polinezyası	Norveç	Virjin Adaları (ABD)
Almanya	Umman	

Kaynak: 2018 Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Atlas Metot, yöntemi ile yapılan hesaplamadan yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.11 Yüksek Gelir Grubu Ülkelerin Özellikleri

Tablo 1.7’de yer alan yüksek gelir grubu ülkelerinde büyüme hızı istikrarlı ve gelir dağılımı orta gelir grubu ülkelere göre daha dengelidir. Demografik yapısına bakıldığında nüfusun büyük bölümü piyasada sanayi ve hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Altyapı, sağlık, eğitim hizmetleri gelişme ve istikrarlıdır. Üretim sermaye yoğun yapılmaktadır. Teknolojik imkanlar yapılan ar-ge yatırımları ile desteklenerek artırılmaktadır. Tarımda modern sistemler kullanılmakta ve doğum ölüm oranı oldukça düşük bir seyir sergilemektedir.

Tablo 1.7 1950 Yılı Sonrası Ülkelerin Orta Gelir Gruplarında Geçirdikleri Yıllar

Ülkeler	Bölgeler	Alt Orta Gelir Grubuna Girdiği Yıl	Üst Orta Gelir Grubuna Girdiği Yıl	Alt Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl	Ülkelerin Büyüme Hızları %
Çin	Asya	1992	2009	17	7,5
Malezya	Asya	1969	1996	27	5,1
Güney Kore	Asya	1969	1988	19	7,2
Taipei, Çin	Asya	1967	1986	19	7
Tayland	Asya	1976	2004	28	4,7
Bulgaristan	Avrupa	1953	2006	53	2,5
Türkiye	Avrupa	1955	2005	50	2,6
Kosta Rika	Latin Amerika	1952	2006	54	2,4
Umman	Orta Doğu	1968	2001	33	2,7

Kaynak: Felipe, J. (2012)

Tablo 1.8 Gelir gruplarına göre sınıflandırılan ülkeler içinden Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir grup ülkenin düşük gelir grubundan, alt orta gelir grubuna geçtiği yıl ve üst orta gelir grubuna geçtiği yıllar gösterilmektedir.

Ayrıca alt orta gelir grubunda geçen yıl sayısı da verilmektedir. Ülkelerin büyüme hızlarına baktığımızda büyüme hızları azaldıkça alt orta gelir grubunda geçirilen yıl sayısı da artmaktadır. Türkiye 14 yıldır üst orta gelir grubunda bulunmaktadır. Tablo 1.9'da ise, orta gelir grubundan çıkıp yüksek gelir grubuna sıçrayan ülkeleri görebilmektedir.

Tablo 1.8 1950 Yılı Sonrası Üst Orta Gelir Grubundan Yüksek Gelir Grubuna Geçen Ülkeler

Ülkeler	Bölgeler	Üst Orta Gelir Grubuna Girdiği Yıl	Yüksek Gelir Grubuna Girdiği Yıl	Üst Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl	Ülkelerin Büyüme Hızları %
Hong Kong, Çin	Asya	1976	1983	7	5,9
Japonya	Asya	1968	1977	9	4,7
Kore Cumhuriyeti	Asya	1988	1995	7	6,5
Singapur	Asya	1978	1988	10	5,1
Taipei, Çin	Asya	1986	1993	7	6,9
Avusturya	Avrupa	1964	1976	12	4,1
Belçika	Avrupa	1961	1973	12	4,4
Danimarka	Avrupa	1953	1968	15	3,3
Finlandiya	Avrupa	1964	1979	15	3,6
Fransa	Avrupa	1960	1971	11	4,4
Almanya	Avrupa	1960	1973	13	3,4
Yunanistan	Avrupa	1972	2000	28	1,8
İrlanda	Avrupa	1975	1990	15	3,2
İtalya	Avrupa	1963	1978	15	3,4
Hollanda	Avrupa	1955	1970	15	3,3
Norveç	Avrupa	1961	1975	14	3,5
Portekiz	Avrupa	1978	1996	18	2,8
İspanya	Avrupa	1973	1990	17	2,7
İsveç	Avrupa	1954	1968	14	3,6
Arjantin	Latin Amerika	1970	2010	40	1,2
Şili	Latin Amerika	1992	2005	13	3,7
İsrail	Orta Doğu	1969	1986	17	2,6
Mauritius	Sahra Altı	1991	2003	12	4

Kaynak: Felipe, J. (2012)

Tablo 1.9’da ülkelerin yarısından fazlasının Avrupa kıtasında ve beş ülkenin ise, Asya kıtasında olduğunu görülmektedir. Bir ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığını belirleyen eşiğin yaklaşık 14 yıldan oluştuğunu hesaplanmaktadır. Bu sebepten bir ülkenin bu gelir grubunda 14 yıl veya daha uzun süre kalması durumunda orta-üst gelir tuzağı içinde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

Tablo 1.9 Kişi Başına Düşen Gelir Hesaplamasına Göre Gelir Grubu değişen Ülkeler (2018)

Ülkeler	Eski Gelir Grubu	Yeni Gelir Grubu
Arjantin	Üst-orta	Yüksek gelir
Ermenistan	Alt-orta	Üst-orta
Hırvatistan	Üst-orta	Yüksek gelir
Guatemala	Alt-orta	Üst-orta
Ürdün	Alt-orta	Üst-orta
Panama	Üst-orta	Yüksek gelir
Suriye Arap Cumhuriyeti	Alt-orta	Düşük gelirli
Tacikistan	Alt-orta	Düşük gelirli
Yemen Rep.	Alt-orta	Düşük gelirli

Kaynak: 2018 Dünya Bankası veri tabanından elde edilen Atlas Metot, yöntemi ile yapılan hesaplamadan yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1.10’da yer alan altı ülkeden Arjantin, Ermenistan, Hırvatistan, Guatemala, Ürdün, Panama bulundukları gelir gruplarından 2018 yılında bir üst gelir grubuna çıkmıştır. Suriye, Yemen ve Tacikistan ise, bir alt gelir grubuna gerilediler. Bu üç ülkeden Suriye ve Yemen’in yaşadığı jeopolitik olaylar ve iç kargaşalar bu ülkelerin büyüme serüvenini olumsuz etkilemekte ve gelirlerini düşürmektedir.

Tablo 1.10 G-20 ülkelerinin 2018 Yılı GSYH Verileri

Sıralama	Ülkeler	GSYH (Milyon Dolar)	KBGSYH \$
1	ABD	20.562.616	62.850
2	Çin	13.184.125	9.470
3	Japonya	5.231.267	41.340
4	Almanya	3.934.666	47.450

¹⁷ Felipe, J. (2012). Tracking the Middle-Income Trap: What is it, Who is in it, and Why? Part 2. SSRN Electronic Journal.

5	Fransa	2.751.423	41.070
6	İngiltere	2.747.844	41.330
7	Hindistan	2.733.523	2.020
8	İtalya	2.028.073	33.560
9	Brezilya	1.915.275	9.140
10	Kanada	1.662.414	44.860
11	Kore Cumhuriyeti	1.580.109	30.600
12	Rusya Federasyonu	1.501.659	10.230
13	İspanya	1.376.131	29.450
14	Avustralya	1.329.354	53.190
15	Meksika	1.157.971	9.180
16	Endonezya	1.026.760	3.840
17	Hollanda	883.575	51.280
18	Türkiye	854.315	10.380
19	Suudi Arabistan	725.984	21.540
20	İsviçre	711.812	83.580

Kaynak: Dünya Bankası 2018¹⁸

Tablo 1.11 2018 Yılı KBGSYH Verilerine Göre Yüksek Gelirli Grubu Ülkeleri

Sıralama	Yüksek Gelir Grubundaki Ülkelerin KBGSYH	KBGSYH \$	Sıralama	Yüksek Gelir Grubundaki Ülkelerin KBGSYH	KBGSYH \$
1	İsviçre	83.580	31	Bahamalar	30.210
2	Norveç	80.790	32	İspanya	29.450
3	Man Adası	80.340	33	Turks ve Caicos Adaları	26.740
4	Makao SAR, Çin	78.320	34	Kıbrıs	26.300
5	Lüksemburg	77.820	35	Malta	26.220
6	ABD	62.850	36	Slovenya	24.670
7	Katar	61.190	37	Aruba	23.630
8	İzlanda	60.740	38	Bahreyn	21.890
9	Danimarka	60.140	39	Portekiz	21.680
10	İrlanda	59.360	40	Suudi Arabistan	21.540

¹⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

11	Singapur	58.770	41	Porto Riko	21.100
12	İsveç	55.070	42	Estonya	20.990
13	Avustralya	53.190	43	Çek Cumhuriyeti	20.250
14	Hollanda	51.280	44	Yunanistan	19.540
15	Hong Kong SAR, Çin	50.310	45	Curacao	19.070
16	Avusturya	49.250	46	Saint Kitts ve Nevis	18.640
17	Finlandiya	47.820	47	Slovak cumhuriyeti	18.330
18	Almanya	47.450	48	Litvanya	17.360
19	Belçika	45.430	49	Palau	16.910
20	Kanada	44.860	50	Letonya	16.880
21	Japonya	41.340	51	Trinidad ve Tobago	16.240
22	Birleşik Krallık	41.330	52	Antigua ve Barbuda	15.810
23	Fransa	41.070	53	Uruguay	15.650
24	Birleşik Arap Emirlikleri	41.010	54	Seyşeller	15.600
25	İsrail	40.850	55	Barbados	15.240
26	Yeni Zelanda	40.820	56	Umman	15.110
27	Kuveyt	33.690	57	Şili	14.670
28	İtalya	33.560	58	Macaristan	14.590
29	Brunei Sultanlığı	31.020	59	Panama	14.370
30	Kore Cumhuriyeti	30.600	60	Polonya	14.150
			61	Hırvatistan	13.830
			62	Arjantin	12.370

Kaynak: Dünya Bankası 2018

Tablo 1.12 2018 Yılı KBGSYH Verilerine Göre Orta Gelir Grubu Ülkeleri

Sıralama	Orta Gelir Grubundaki Ülkelerin KBGSYH	KBGSYH \$	Sıralama	Orta Gelir Grubundaki Ülkelerin KBGSYH	KBGSYH \$
63	Mauritius	12.050	91	Kolombiya	6.190
64	Kosta Rika	11.510	92	Ekvator	6.120
65	Romanya	11.290	93	Fiji	5.860
66	Nauru	11.240	94	Güney Afrika	5.720
67	Malezya	10.460	95	Bosna Hersek	5.690
68	Türkiye	10.380	96	Paraguay	5.680
69	Rusya Federasyonu	10.230	97	Belarus	5.670
70	Grenada	9.780	98	İran, İslam Cumhuriyeti	5.470
71	Çin	9.470	99	Kuzey Makedonya	5.450
72	Santa Lucia	9.460	100	Tuvalu	5.430
73	Maldivler	9.310	101	Namibya	5.250
74	Meksika	9.180	102	Irak	5.030
75	Brezilya	9.140	103	Jamaika	4.990
76	Bulgaristan	8.860	103	Surinam	4.990
77	Karadağ	8.400	105	Arnavutluk	4.860

78	Saint Vincent ve Grenadinler	7.940	106	Guyana	4.760
79	Kazakistan	7.830	107	Marşal Adaları	4.740
80	Botsvana	7.750	108	Belize	4.720
81	Lübnan	7.690	109	Guatemala	4.410
82	Dominik Cumhuriyeti	7.370	110	Tonga	4.300
83	Dominika	7.210	111	Ermenistan	4.230
84	Ekvator Gine'si	7.050	111	Kosova	4.230
85	Gabon	6.800	113	Ürdün	4.210
86	Türkmenistan	6.740	114	Samoa	4.190
87	Tayland	6.610	115	Gürcistan	4.130
88	Peru	6.530	116	Cezayir	4.060
89	Sırbistan	6.390	116	Sri Lanka	4.060
90	Libya	6.330	118	Azerbaycan	4.050

Kaynak: Dünya Bankası 2018

Tablo 1.13 2018 Yılı KBGSYH Verilerine Göre Düşük Gelir Grubu Ülkeleri

Sıralama	Düşük Gelir Grubundaki Ülkelerin KBGSYH	KBGSYH \$	Sıralama	Düşük Gelir Grubundaki Ülkelerin KBGSYH	KBGSYH \$
120	Endonezya	3.840	156	Sudan	1.560
121	Filipinler	3.830	157	Kamerun	1.440
122	El Salvador	3.820	158	Zambiya	1.430
123	Batı Şeria ve Gazze	3.710	159	Senegal	1.410
124	Mikronezya, Fed. Sts.	3.580	160	Kamboçya	1.380
124	Moğolistan	3.580	160	Lesotho	1.380
126	Tunus	3.500	162	Komorlar	1.320
127	Cabo Verde	3.450	163	Myanmar	1.310
128	Angora	3.370	164	Kırgız Cumhuriyeti	1.220
128	Bolivya	3.370	165	Moritanya	1.190
130	Kiribati	3.140	166	Tanzanya	1.020
131	Fas	3.090	167	Tacikistan	1.010
132	Butan	3.080	168	Nepal	960
133	Moldova	2.990	168	Yemen, Rep.	960
134	Vanuatu	2.970	170	Benin	870
135	Mısır, Arap Cumhuriyeti	2.800	171	Gine	830
136	Ukrayna	2.660	171	Mali	830
137	Papua Yeni Gine	2.530	173	Haiti	800
138	Lao PDR	2.460	174	Etiyopya	790
139	Vietnam	2.400	175	Ruanda	780
140	Honduras	2.330	176	Gine-Bissau	750
141	Cibuti	2.180	177	Gambiya	700

142	Gana	2.130	178	Çad	670
143	Nikaragua	2.030	179	Burkina Faso	660
144	Hindistan	2.020	180	Gitmek	650
144	Özbekistan	2.020	181	Uganda	620
146	Solomon Adaları	2.000	182	Liberya	600
147	Nijerya	1.960	183	Afganistan	550
148	São Tomé ve Príncipe	1.890	184	Sierra Leone	500
149	Timor-Leste	1.820	185	Kongo, Dem. Cum.	490
150	Zimbabve	1.790	186	Orta Afrika Cumhuriyeti	480
151	Bangladeş	1.750	187	Güney Sudan	460
152	Kongo Cumhuriyeti	1.640	188	Madagaskar	440
153	Kenya	1.620	188	Mozambik	440
154	Fildişi Sahili	1.610	190	Nijer	380
155	Pakistan	1.580	191	Malawi	360
			192	Burundi	280

Kaynak: Dünya Bankası 2018

BÖLÜM II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

OGT ile ilgili çalışmalar doğal olarak ortaya, OGT kavramının ortaya çıktığı 2007 yılı ve sonrasına aittir. Söz konusu dönemde yapılan çalışmalar belirli kriterlere göre ayrılmaktadır. OGT kavramını açıklamakta ulusal ve uluslararası çalışmaları sınıflamak güç de olsa, yapılan araştırmalar genelde üç şekilde sınıflandırılmaktadır.

Çalışmaların bir kısmı ampirik uygulamalardan oluşmakta, bir kısmı istatistiksel verilere dayanmakta bir bölümü ise, tek ve çok ülkeli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaların ilki sayılan ve ev sahipliğini Dünya Bankasının yaptığı araştırmada ülkeler gelir gruplarına göre Tablo 1.3'deki gibi sınıflandırılmaktadır. Bu düzenleme her yıl yeniden Dünya Bankası tarafından yapılmaktadır. Tanımlamaya çalıştığımız gelir tuzağı olgusu, orta gelirli ülkelerin yanı sıra düşük ve yüksek gelirli ülkeleri de ilgilendirmektedir (Yaşar ve Gezer, 2014 s:126-148). Bir başka ifade ile yüksek ve düşük gelirli ülkeler de bulundukları grupta gelir tuzağına maruz kalabilmektedir. Japonya örneği, yüksek gelirli bir ülkenin düşebileceği gelir tuzağını izah ediyor olması itibarıyla önemlidir. Bu ülke yıllar önce yüksek gelirli ekonomiler grubuna terfi etmiş olmasına rağmen, 1990'ların başından itibaren yüzde 1'in altında bir büyüme performansı ortaya koyuyor olduğu için kan kaybetmektedir (MÜSİAD, 2012: 97-98).¹⁹

2.1 Tek Ülkeli Çalışmalar

Ohno'nun (2009) çalışmasına göre, her ülkenin ekonomisinin yapısal değişim süreçlerini ayrı ayrı analiz etmek gerekmektedir. Ohno'ya göre düşük gelirli ülkeler, başlangıç aşamasında, savaş başta olmak üzere siyasi kargaşa, kötü yönetim ve iktisadi yapının kırılganlığı gibi sorunlar ile boğuşmaktadırlar. Dış yardım ve desteklere bağımlı hale gelmiş olan bu ekonomilerde üretim faaliyetleri, madencilik ve tarım sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Bazı Afrika ülkeleri henüz bu aşamayı geçebilmiş değildir.

Düşük gelir grubuna dâhil ülkelerin genel iktisadi görünümünü; kaynak yetersizliği, ekonomik kırılganlığın fazla olması, tarıma dayalı ekonomi ve dış iktisadi yardımlara bağımlılık olarak sıralayabiliriz. İmalat sanayi ise, bu ülkelerde yok ya da yok denecek kadar azdır. Ohno tarafından bu aşama, "aşama sıfır" olarak adlandırılmaktadır.²⁰

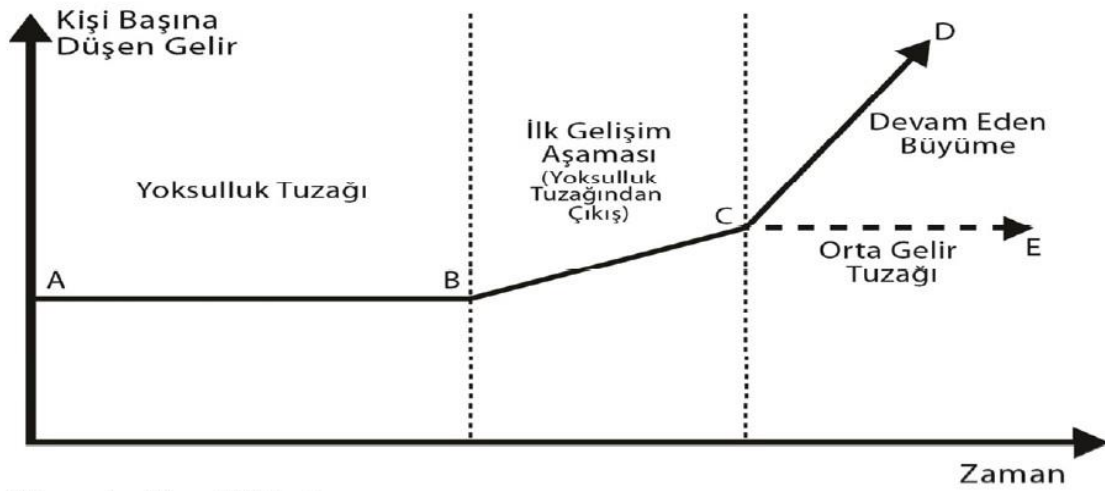
¹⁹ Aydın, M. K. (2018). Orta Gelir Tuzağı: Bir Literatür Taraması. The Journal of Academic Social Sciences, 65(65), 663-678.

²⁰ Alçın, Sinan, ve Billur, Güner. "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme

OGT'daki ülkelerde kullanılan ana hammaddelerin ve ara mallarının büyük bir kısmı ithal edilmekte ve ekonomik faaliyetlere yaptığı katkı, niteliksiz emek ve düşük teknoloji ile sanayi ürününe dönüşmektedir. Onho'ya göre ikinci aşamaya girildiğinde yerli üreticilerin firmaları yabancı sermaye tarafından ele geçirilmektedir. Bu aşamada dış kaynak ihtiyacı devam etmektedir. Bu adım OGT'ye yakalanmış ülkeler açısından en önemli aşamadır ve oldukça kritiktir. Onho'nun çalışmasında Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler ikinci aşama olan bu kritik süreci geçmiş ve üçüncü aşamaya ulaşmışlardır. Ancak Tayland ve Malezya gibi kırılgan ekonomiler maalesef kritik ikinci aşamayı geçememişlerdir. Geçmeleri için beşerî sermayelerini daha nitelikli hale getirmeleri gerekmektedir. Son aşama olan dördüncü aşamaya Amerika ve Japonya gibi ülkeler geçmiş ve Dünya ekonomisine yön verir konuma gelmişlerdir.

Tho (2013) yaptığı çalışmaya göre ekonomilerin beş aşaması vardır. Geleneksel toplum aşamasını gösteren A noktasından B noktasına kadar olan bölge aynı zamanda yoksulluk tuzağını da gösterir. (Şekil-3)

Şekil 3. Ekonomilerin Gelişme Aşamaları

Kaynak: Tho, 2013: 4.

B noktasından C noktasına geçiş yoksulluk tuzağından çıkışı göstermektedir. Uzun bir dönemi kapsayan bu süreç, ekonomide tarıma dayalı bir yapıdan sanayiye ve hizmet sektörüne dayalı bir yapıya geçişi göstermektedir. C noktası orta gelir düzeyini, C'den E'ye gidiş ise orta

gelir tuzağını göstermektedir. Büyümede devamlılık sağlandığında ise C noktasından D noktasına geçiş söz konusudur.

Agenor (2012) çalışmasına göre ise, düşük gelirli ülkelerde emek tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır. Gelir düzeyi yükselip orta gelir seviyesine gelindiğinde ise, emek imalat sektörüne kaymakta ve iş gücünün verimliliğindeki artışla büyüme ivmelenmektedir. Ancak bir süre sonra orta gelir seviyesine ulaşan ülkede teknoloji açısından yenilikler oluşmazsa emeğin marjinal verimi düşerek istenen büyüme gerçekleştirilemez ve orta gelir tuzağına düşülmüş olmaktadır. Emeğin ücreti arttığında piyasada maliyetler artar ve izlenen ithal ikameci politikalar gelirleri düşürerek orta gelir tuzağı tehdidiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Maliyetlerdeki artış ve uygulanan ithal ikameci politikaların yanlış zamanlaması sonucu ülke ekonomik olarak sıkıntıya düşmektedir. OGT'den kurtulup büyümeye devam etmek için azalan rekabet gücü, yapılacak yeniliklerle altyapı ve işgücü iyileştirilmesi ile yeniden artırılıp inovasyona dayalı üretime geçilmesiyle birlikte OGT'dan çıkış mümkün olmaktadır.

Eichengreen ve diğerleri, 2010'lu yıllarda yaptıkları çalışmalarda şu soruya cevap aramaktadırlar: Koşullar nasıl olmalıdır ki ilgili ülke orta gelir tuzağına yakalanmasın. Yaptıkları çalışmada üç unsur bu soruya yanıt vermektedir. 2005 fiyatlarıyla hesaplanmış KBGSYH değeri en az 16.740 \$, KBGSYH lider konumda olan ülkenin %58'i olmalı, üçüncü olarak imalat sektöründe istihdam edilen emek oranının toplam iş gücüne oranı yüzde 23 olmalıdır.

Woo'nun 2012 yılında yaptığı çalışmaya göre, ülkeler imalat sanayisinde istihdam edilen iş gücünü artırdıkça orta gelir tuzağından kurtulabilmektedir. Woo'nun çalışması 1992 yılından itibaren orta gelir grubunda yer alan Çin'in orta gelir tuzağına düşmesi üzerine gerçekleşmiştir. Yaptığı çalışmada OGT'na düşen ülkeleri oluşturmuş olduğu endeks ile sınıflandırmaktadır. Oluşturduğu endeksin adı Catch-up Index bu terimi Türkçeye yakalanma endeksi olarak çevirdim. Literatürde kısaltması CUI olarak geçmektedir. CUI endeksi herhangi bir ülkenin KBGSYH miktarını, ABD'nin KBGSYH'na referanslamaktadır. Bu endekse göre ABD'nin KBGSYH'nin yüzde 20 altında kalan ülkeler düşük gelirli, yüzde 20 ile yüzde 55 arasında olan ülkeler orta gelir grubuna, yüzde 55'in üzerine çıkan ülkeleri ise yüksek gelir grubu olarak sınıflandırılmaktadır.

Woo'ya göre, Çin'in büyümesinin önünde oluşan engeller şu şekilde sıralanmaktadır.
a) Kamu bankalarının kredi dağıtımındaki etkinsizlik. b) Sanayideki verim artışlarının

sürdürülebilir olmaması. c) Hükümetin yapmış olduğu hatalar sonucu ülkedeki ekonomik güven ortamının sarsılmış olması. d) Çevre sorunlarının görmezden gelinmesi e) Küresel piyasalardaki ekonomik savaşların varlığı.²¹

Khras ve Kohli'nin 2011 yılında OGT için yapmış oldukları çalışma, OGT'dan sakınma stratejilerini içermektedir. Buna göre;

- 1) Piyasada çeşitli ürünlerin üretilmesi yerine, ülkelerin stratejik üretim planlaması yaparak belirli ürünlerde uzmanlaşılmalıdır.
- 2) Fiziki sermaye üzerine yoğunlaşmış üretim yerine, faktör verimi üzerine yoğunlaşmış bir büyüme planı yapılmalıdır.
- 3) Merkezi teşkilatlanma yerine, yerel yönetimleri kalkındırmaya yönelik daha liberal iktisadi planlama yapılmalıdır.

Gill ve Kharas 2015 yılında yaptıkları çalışmada ise, yukarıdaki üç maddelik geçişin mümkün olmasını sağlayacak adımları şu şekilde sıralanmaktadır. Ticaret ağları genişletilmeli, gelir adaletsizliğinin önüne geçilmeli, ekonomik olarak dışa bağımlılık azaltılmalı, ekonomide oluşan asimetrik bilgi ve yolsuzluklar önlenip güven ortamı tesis edilmelidir ve nihayet müteşebbislere fırsatlar yaratılarak yeni fikirler desteklenmelidir.

2.2 Çok Ülkeli Çalışmalar

Felipe ve diğerinin 2012 yılında yaptıkları çoklu ülke çalışması, 124 ülkeyi kapsamına alan öncü bir çalışma olarak literatürde yerini almaktadır. Çalışmada ülkelerin OGT'na girmelerinin nedenlerini ve bu tuzaktan kaçınmanın mümkün olup olmadığını tartışmaktadır.

Robertson ve Ye'nin 2013 yılında yaptıkları çalışmada, 46 ülke için yapılmış olan ekonometrik analiz ve testlerden oluşan OGT çalışmaları yer almaktadır. Yapılan testler Dickey-Fuller birim kök testi, Ziwt-Andrews birim kök testi ve Lumsdaine-Papell birim kök testidir. Elde edilen sonuçlar, testlerde yer alan 46 ülkeden 23'ünün OGT yakalandığı göstermektedir. Türkiye, uygulanan analizlere ve testlerine göre OGT'na düşmediği görülmektedir. Ancak Dickey-Fuller testine göre Türkiye'nin OGT'na yakalandığı görülmektedir.

---

²¹ Aydın, M. K. (2018). Orta Gelir Tuzağı: Bir Literatür Taraması. The Journal of Academic Social Sciences, 65(65), 663-678. doi:10.16992/asos.13453

Bozkurt'un 2014 yılında yapmış olduğu çalışmada ise, 28 üst orta gelirli ülke ekonomileri yer almaktadır. Çalışmanın sonuçları üst orta gelir grubundaki ülkelerin OGT'na düşme olasılığının alt orta gelir grubuna göre daha yüksek olduğu görüşüne ulaşmaktadır.

2.3 Türkiye Üzerine Yapılan Orta Gelir Tuzağı Çalışmaları

MÜSİAD tarafından 2012 yılında yapılan OGT çalışmasında, Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmasının nedenleri açıklanmakta ve tuzaktan çıkış stratejileri üzerine yöntemler sunulmaktadır. Çalışma OGT kavramını, ülkelerin gerekli reformları zamanında yapamayarak büyümenin bu tuzaktan çıkabilecek bir seviyeye gelememesi ve bu durumun bir kısır döngüye girmesi açıklamaktadır. OGT'dan çıkış stratejisi olarak gerekli gelişmelerin ve reformların zamanında yapılamaması nedeniyle büyümenin yavaşlaması OGT'nin nedeni olarak gösterilmektedir. MÜSİAD'ın yapmış olduğu çalışmaya göre büyüme yavaşlarsa, OGT'na yakalanmak daha basit hale gelmekte ve bu tuzakta geçen zaman artmaktadır.

Yeldan ve diğerlerinin 2012 yılında yaptığı OGT çalışması Türkiye üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışmadır. Yapılan çalışmaya göre Türkiye ekonomisini betimlenirken, ekonomi heterojen bir yapı olarak ele alınmaktadır. Türkiye, gelir seviyeleri birbirinden farklı üç bölgeye ayrılarak incelenmektedir: [a] Bölge olarak endüstri kaynaklı geliştiği için OGT'na yakalanma tehlikesi taşımayan kesimler. [b] Orta gelir tuzağına yakalanma tehlikesi taşıyan kesimler. [c] Orta gelir tuzağının dışında yoksulluk tuzağı tehlikesine sahip kesimler. Çalışmanın neticesine göre; bölgeler arası yapılan üretim ve oluşturulan katma değer farklılığı bölgelerin gelir dağılımını etkilemektedir. Bu durum büyüme performansına olumsuz etki etmektedir. OGT tehlikesinden kurtulmak için bölgeler arası oluşan gelir farklılıkları, düşük gelirli bölgelerde düzenlenecek yapısal reformlarla katma değerli üretim yoluyla azaltılmalıdır.

Dünya Bankası tarafından 2014 yılında, Türkiye'nin OGT açısından ele alındığı bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya göre; Türkiye'nin başarılı büyüme rakamları ve ekonomik istikrar sağladığı 2000'li yılların bir bölümüne atıfta bulunarak İslam ülkeleri arasında örnek ülke olduğunu vurgulamaktadır. 2012 yılı sonrasında ise, ekonomik performansı kötüleşen Türkiye'nin artan dış kaynak ihtiyaçlarını gideremeyerek üst orta gelir grubunda sıkıştığını söylemektedir. Dünya Bankası yaptığı çalışmada Türkiye'nin özellikle 2007 yılından sonra 10 bin dolar ile 9 bin dolar arasında kalan KBGSYH performansı üst orta gelir seviyesinde sıkıştığının kanıtı olmaktadır. Dünya Bankasına göre; Türkiye'nin üst orta gelir tuzağından kurtulması şu şekilde mümkün olmaktadır. [a] Hukukun üstün olduğu siyasi bir ortam ve istikrarlı ekonomi politikaları üzerine oturtulmuş büyümenin sürekliliği sağlanmalı. [b]

Doğrudan Sermaye yatırımlarını özendirici ekonomik ortamın sağlanması için yapısal değişimlerin yapılması. [c]. İnovasyona dayalı piyasa yapısı desteklenmeli. [d] İş yapılabilirliğin kolaylaştırılması. [e] Şeffaf bir kurumsal yapı oluşturularak güven ortamı oluşturulmalıdır.

BÖLÜM III. ORTA GELİR TUZAĞI PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELİŞİM SÜREÇLERİ

3.1 1980- 2000 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinin Gelişim Süreci: Alt Orta Gelir Grubundaki Yıllar

Türkiye alt orta gelir grubunda büyüme sürecinde ilerlerken 1980 ve 2000 yılları arasındaki dönemde üç büyük kriz yaşamıştır. Türkiye’yi etkileyen krizlerin ikisi yabancı biri ise yerlidir. 1990-1991 dönemleri arası çıkan Körfez Savaşı ile Türkiye’den hızlı bir şekilde çıkan yabancı sermaye, Türkiye’de makro dengeleri alt üst ederek döviz kurunun artmasına sebep olmuştur. Kurdaki artış maliyet enflasyonu oluşturmuş ve ekonomiyi durağanlaştırmıştır. 1994 ekonomik krizi, enflasyonun rekor seviyede artması, cari açığın büyümesi ve finansal piyasaların olumsuz etkilenmesiyle oluşan yerli bir krizdir. 1997 yılında Tayland ile başlayan kriz, Rusya’nın moratoryum ilan etmesi ile şiddetlenmiş ve Türkiye’den 6 milyar dolar sıcak paranın çıkmasına neden olmuştur. Çıkışın etkisiyle reel piyasalar büyük zarar görmüştür. Yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar Türkiye’nin büyüme sürecini olumsuz yönde etkilemiş ve alt orta gelir grubunda geçirdiği yılların uzamasına sebep olmuştur.

24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı ile başlayan 1980 yılı ekonomi politikalarının oluşma sürecinin hazırlayan ve oluşturan etkilere bakıldığında, 1970’li yılların son dönemlerinde artan petrol fiyatlarının dünya piyasalarında yarattığı baskı sonucunda Türkiye ekonomisinde birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı sorunlar arasında ödemeler dengesinin bozulması ve döviz kıtlığı sonucunda da ithal girdilerde yaşanan arz sıkıntısı ilk sıralarda yer almıştır. Bu dönemde ihracatın gerilemesi, dış borç stokunun artması ile beraber 1980’li yıllarda dünya piyasalarındaki küreselleşmenin de etkisiyle ithal ikamecilik terk edilerek liberal ekonomi politikalarına geçilmiştir.

1980 yılı başlarında liberal politikalara geçişle beraber fiyat kontrolleri ortadan kaldırılarak, fiyat sürecinin belirlenmesi piyasa koşullarına bırakılmıştır. Bu dönemde Türkiye, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yaptığı anlaşmalar sonucunda dış finansman ihtiyacını ve aldığı kredilerle ödemeler bilançosundaki açıklarını azaltmış ve döviz darboğazını aşmıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde, Türkiye'nin ekonomi politikalarını kökten değiştirecek bir dizi önemli adım atılmıştır. Yapılan ekonomik istikrar programıyla ilgili atılan adımları şu şekilde sıralayabiliriz;

- İhracat desteklenerek döviz gelirlerin artırılması,
- İthalat serbestleştirilerek ekonominin dışa açılmasının sağlanması,
- Fiyat kontrollerinin terk edilerek, fiyatın piyasa mekanizması tarafından tayin edilmesinin sağlanması,
- Türk lirasının devalüe edilmesi ve enflasyon kontrol altına alınması,
- Yabancı sermaye girişinin desteklenmesi ve bu konuda sınırlamanın en aza indirilmesi,
- Esnek kur uygulamasına geçilmiş ve faizler serbestleştirilmiştir.

1980'li yılların başından itibaren liberal politikalar aslında tüm dünya ülkelerince adım adım uygulamaya başlanmıştır. Türkiye'de bu sürece alınıp olduğu 24 Ocak kararlarıyla iştirak etmiştir. Serbest piyasa ekonomisine giren Türkiye bu süreçte en fazla büyümeyi sanayi alanında göstermektedir. Dışa açık ekonomi haline gelen Türkiye ekonomisinin makro birimlerinden olan firmaların, dışardan elde ettiği bilgiyi kurduğu sanayilerin teknolojisini geliştirerek sanayi sektörünü hızla gelişmesinde katkı sağlamaktadır. 1980 yılında %2.45 küçülmüş olan ekonomik büyüme 1981 yılına girildiğinde liberal ekonomi politikalarının etkisiyle Tablo 1.13'e göre büyüme %4,86 olarak gerçekleşmiştir.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde Tablo 1.13'te görüldüğü gibi, büyüme hızı azalmaya başlamıştır. Büyüme hızındaki azalışın sebeplerinden biri ihracata dayalı modelin geliştirilmemesi ve yurtiçi sanayi kesiminin liberalleşmeyle oluşan rekabet ile baş edememesidir. Yatırımların Türkiye'nin büyüme sürecinde etkisi çok büyüktür. 1980'li yılların sonları tasarrufların yetersiz kalmasıyla dış finansman ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin alt orta gelir grubunda bulunduğu bu dönemde gerekli yatırımların elde edilebilmesi için 1989 yılı 32 sayılı yasa ile sermaye girişlerindeki engeller kaldırılmıştır.

Sermaye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla 1990'lı yılların başlangıcında tasarruflarla finanse edilemeyen yatırımlar, sıcak para girişiyle finanse edilmeye başlanmıştır. Büyüme yolunda büyük bir engel oluşturan finansman ihtiyacı, sıcak para girişi sağlanarak ortadan kaldırılmıştır. Hazine Bakanlığı 1990'lı yılların başında artan kamu açıklarının finansmanı için faizleri yükselterek hazine bonusu arzı gerçekleştirmiştir. Piyasadaki rekabet sonucu özel bankaların da mevduat faizlerini yükseltmesiyle ülkeye büyük miktarlarda sermaye

girişı sağlanırken, ülkeye giren sermaye ithalatın artmasıyla tekrar ülke dışına yönelmiştir. Artan faiz oranları sayesinde ülkeye giren sermaye Türk lirasını aşırı değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ülkeye giren döviz sayesinde ihracat ürünlerinin pahalılaşmasına ithalat ürünlerinin ise, ucuzlamasına yol açmıştır. Bu durum dış açıkları büyütürken makroekonomik dengeyi olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde hazine bonosu faizi yüzde 400 ve TÜFE yüzde 121 seviyelerine çıkmıştır.

Tablo 3.1 1980-2000 Yılları GSYH ve Büyüme Değerleri

Yıllar	GSYH (\$) Milyar Dolar	Büyüme %	Kbgsyh (\$)	Yurt İçi Tasarruflar Milyar TL	Sabit Sermaye Yatırımları Milyar TL	İşsizlik Oranı %
1980	68	-2,45	2090	12,81	20,30	8,60
1981	71	4,86	2128	17,44	19,20	7,63
1982	64	3,56	1872	14,12	18,20	7,52
1983	61	4,97	1736	14,00	19,00	8,22
1984	59	6,71	1645	13,81	18,20	8,11
1985	67	4,24	1817	20,46	19,30	7,64
1986	75	7,01	2007	25,06	21,70	8,41
1987	87	9,49	2251	26,16	22,90	8,83
1988	90	2,32	2339	29,12	24,20	8,43
1989	107	0,29	2695	24,38	21,10	9,11
1990	150	9,27	3726	24,70	21,20	8,54
1991	150	0,72	3663	24,59	22,10	8,74
1992	158	5,04	3784	24,04	21,90	9,03
1993	180	7,65	4215	25,09	24,60	9,37
1994	130	-4,67	3080	24,91	22,80	9,09
1995	169	7,88	3872	24,57	22,80	8,07
1996	181	7,38	4109	22,31	23,80	7,07
1997	189	7,58	4219	23,37	25,10	7,27
1998	275	2,31	4442	24,33	22,37	7,42

1999	255	-3,39	4003	20,06	19,50	8,21
2000	272	6,64	4229	18,35	21,20	7,04

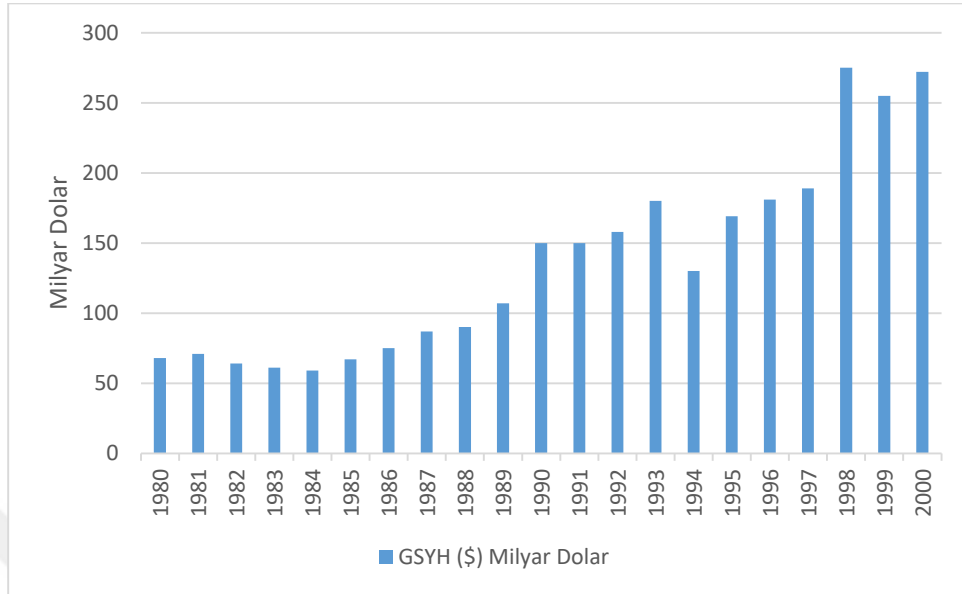
Kaynak: Dünya Bankası ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir. 2019

1994 yılına kadar sıcak para girişleriyle finanse edilen ekonomi büyük bir duraksamaya girerek 1994 yılında yaşanan %4,67'lik negatif büyümeye neden olmuştur. Yaşanan kriz sonucunda gayri safi yurt içi hasıla 50 milyar dolar azalmış, kişi başı milli gelir ise, 1200 dolar azalarak 3080 dolar inerek ve beş yıl önceki seviyeye gerilemiştir. İstikrarsızlaşan ekonomiyi düzeltmek makro dengeleri tekrar inşa etmek amacıyla dönemin hükümeti tarafından 5 Nisan 1994 yılında yeni bir dizi ekonomik tedbirler alınmıştır. Alınan tedbirler arasında, kamu açıklarının kapatılması için kamu gelirlerinin artırılması, kamu borçlanmasının azaltılması, oluşan cari açıkları kapatmak için ihracatı teşvik edici tedbirler alması, KİT'lerin özelleştirilmesi, Merkez Bankasının tekrardan etkinliğinin artırılarak para politikasına hâkim konuma getirilmesi ve para, sermaye ve döviz piyasalarında istikrar kazandırmıştır. Alınan tedbirler sonucu 1995 yılında büyüme yüzde 7,88 olarak gerçekleşmiş ve 6 Mart 1995'te imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması piyasalara olumlu bir şekilde yansımıştır.

1995 yılından itibaren hızla büyümekte olan Türkiye ekonomisinin, 1998 yılında yaşanan “Güney Doğu Asya Krizi” ve iç siyasi istikrarsızlar sonucu büyüme trendi yavaşlamıştır. Asya krizinden olumsuz etkilenen Rusya, Türkiye’den ithal ettiği ürünleri azaltmıştır. Bu nedenle Türkiye ekonomisinin ihracat gelirleri olumsuz etkilenmiştir.²²

²² Kazgan,G. Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2001. s : 231-235

Şekil 4. 1980-2000 Yılları Arası GSYH

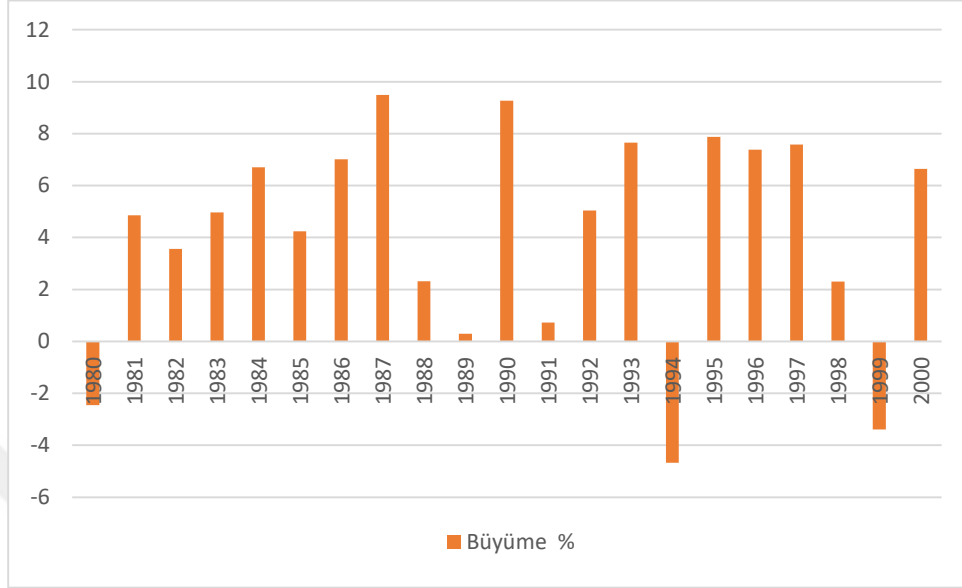

Kaynak: Dünya Bankası 2019

Şekil 5.'te 1999 yılında yaşanan büyük Marmara depremi ile Türkiye'nin ekonomisi %3.39 küçülmüş, kişi başına düşen milli geliri dört yıl önceki düzeyine gerilemiştir. Enflasyon ve faizler artmış bütçe açıkları finanse edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Ekonomiye istikrar kazandırmak ve büyümenin devamını sağlamak amacıyla 22 Aralık 1999 yılında Türkiye ile IMF arasında 17.Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşma gereği makro ekonomik dengelenme ve mali hedeflerin tutturulması ile sürdürülebilir bir büyüme süreci başlatılması hedeflenmiştir.

Türkiye 21. yüzyıla girerken ekonomiye olumlu etki edecek üç gelişmeyle karşılaşmıştır. Bu gelişmeler Avrupa Birliği'ne "aday ülke" olma statüsü, koalisyon hükümetinin uyumlu çalışmasıyla oluşan siyasi istikrar ortamı ve enflasyonun düşürülmesini hedefleyen programın yürürlükte olmasını kapsamaktadır.

Şekil 5. 1980-2000 Yılları Arası Büyüme

Kaynak: Dünya Bankası 2019

3.2 2000- 2018 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinin Gelişim Süreci: Üst Orta Gelir Grubundaki Yıllar

Alt orta gelir grubundaki Türkiye 2005 yılı itibariyle üst orta gelir grubuna yükselmiştir. Türkiye 2000 ile 2018 yılları arasında iki büyük kriz yaşamıştır. Türkiye ekonomisinin sürekli hale gelen kırılgan makro ekonomik yapısı IMF'nin gözetimine rağmen 2000 yılı Kasım ayında bankaların likidite sıkışıklığı yaşamasından dolayı vadesi gelmemiş olan kredileri geri çağırması, yükselen faizler ve sonrasında iç piyasalarda daralmaya neden olmuştur. Kasım ayındaki daralmanın ve piyasalardaki bunalımın etkisi ve siyasi gerginlikler 21 Şubat 2001'de Türkiye tarihindeki en büyük krizin yaşanmasına sebep olmuştur.

Tablo 3.2 2000-2018 Yılları Arası GSYH ve Büyüme Değerleri

Yıllar	GSYH (\$) Milyar Dolar	Büyüme %	KBGSYH (\$)	Yurt İçi Tasarruflar Milyar TL	Sabit Sermaye Yatırımları Milyar TL	İşsizlik Oranı %
2001	200	-5,96	3084	18,4	15,5	8,91
2002	238	6,43	3581	18,6	18,0	10,78
2003	311	5,61	4698	15,5	18,0	10,98
2004	404	9,64	5961	16,0	19,8	10,80
2005	501	9,01	7304	16,0	20,4	10,60
2006	552	7,11	7906	16,7	22,4	10,20
2007	675	5,03	9656	15,6	21,4	10,30
2008	764	0,85	10931	16,9	22,1	11,00
2009	644	-4,7	8980	13,3	15,3	14,00
2010	771	8,49	10560	13,6	19,8	11,90
2011	832	11,11	11205	14,4	23,8	9,80
2012	873	4,79	11588	14,6	20,4	9,20
2013	950	8,49	12480	13,5	20,9	9,70
2014	934	5,17	12112	15,2	20,3	9,90
2015	859	6,09	11019	14,3	18,4	10,30
2016	863	3,18	10883	24,45	29,3	10,90
2017	851	7,44	10597			10,92
2018	766	2,57	9632			11,00

Kaynak: Dünya Bankası ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir 2019

Kriz döneminde ani sermaye çıkışına ve rezervlerin erimesine neden olan sabit kur rejiminden vazgeçilerek “dalgalı kur” sistemine geçilmiştir.

Kriz ortamında kaybolan güven ortamı gecelik repo faizlerinin rekor düzeyde artmasına yol açmıştır ve Türkiye ekonomisi yaşanan krizden derinden etkilenmiştir.

Ekonomi %5,96 oranında küçülerek kişi başına düşen milli gelir on yıl geriye gitmiştir. Makro dengeleri büyük ölçüde hasar gören Türkiye ekonomisinde oluşan hasarı gidermek

amacıyla bir dizi önlemler alınmıştır. Ekonomik büyümenin ve refahın tekrar tesisi için Dünya bankası yetkilisi Kemal Derviş ile IMF'ye Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır.

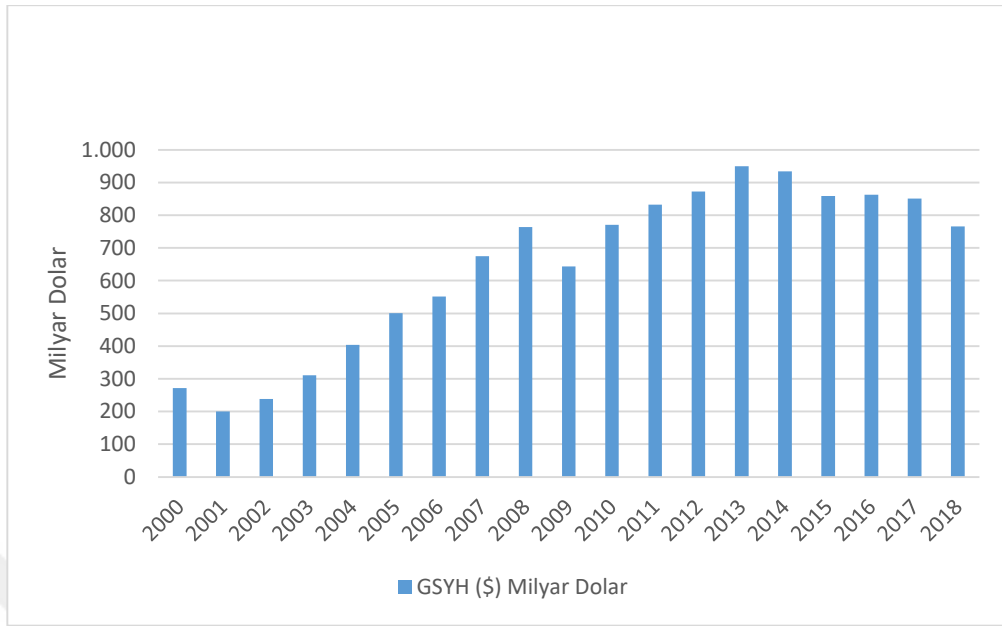
Güçlü ekonomiye geçiş programı ile yapılan yapısal reformlarla reel faizlerin düşürülmesi, ekonomik güvenin tekrar sağlanması, cari ve bütçe açıklarının kapatılması ve gelir adaletsizliğinin önüne geçilmesi nihai hedefler olarak saptanmıştır. Ardından siyasi konjonktürün değişmesi ve yeni hükümetle birlikte 2003 yılında Acil Eylem planı devreye girmiştir. Plan çerçevesinde Ekonomik dönüşüm, daha demokratik bir ortam ve sosyal refahı sağlayacak adımlar atılmaya başlanmıştır.

2003 yılından sonra atılan adımlarla makro ekonomik denge istikrar kazanmaya başlamıştır. Ekonomik büyüme hızlanırken 2001 krizinin olumsuz etkileri kronikleşen problemler ortadan kaldırılmıştır. Fiyat istikrarı, faizlerin tek haneli rakamlara düşmesi, büyümenin hızlanması ve uluslararası piyasalardaki olumlu havayla birlikte Türkiye 2002 ve 2007 yılları arasında ortalama yüzde 7 büyüme trendi yakalamıştır.

Bu gelişmelerle birlikte Türkiye ekonomisi 2001 yılında 3084 dolar seviyesine gerilemiş olan KBGSYH'nı 2003 yılı itibariyle 4698 dolar seviyesine çıkararak Dünya Bankası'nın Tablo 1.2'de yer alan gelir grubu kriterlerine göre üst orta gelir grubu ülkeler kategorisine yükselmiştir.

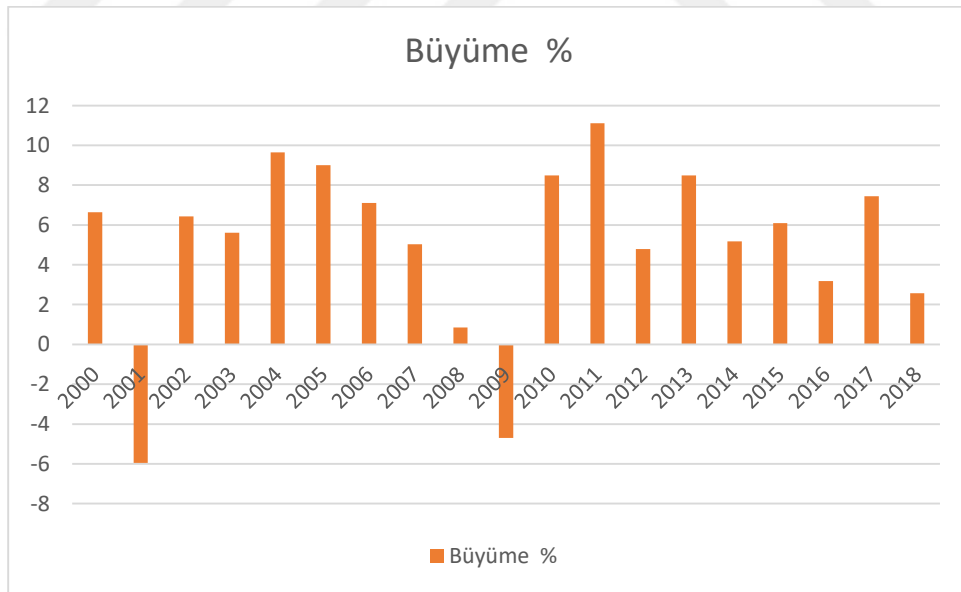
Türkiye'de ekonomik büyümenin yavaşladığı bir dönemde Amerika'dan başlayan "mortgage" krizi 2008 yılında küresel bir krize dönüşmüş ve Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Şekil 7.'de görüldüğü üzere, büyüme 2008 ile 2009 yılları arasında büyük bir düşüş yaşamıştır. Küresel krizin Türkiye'ye en büyük etkisi, büyümenin lokomotifini oluşturan yatırımlar ve tüketimi düşürmüş olmasıdır. KBGSYH üç yıl önceki seviyeye gerileyerek Türkiye'nin orta gelir tuzağındaki süresini uzatmıştır. Türkiye ekonomisi 2003 yılından günümüze kadar üst orta gelir grubundan çıkıp yüksek gelir grubu ülkeler sıralamasına girememiştir.

Şekil 6. 2000-2018 Yılları Arası GSYH

Kaynak: Dünya Bankası 2019

Şekil 7. 2000-2018 Yılları Arası Büyüme

Kaynak: Dünya Bankası 2019

Tablo 3.3 1980-2018 Yılları Arası Ortalama Büyüme Değerleri (%)

Yıllar	Ortalama Büyüme Hızı
1980-1983	2,7
1983-1991	5
1992-1996	4,6
1997-1999	2,4
1999-2002	1,4
2002-2018	4,7

Kaynak: TÜİK 2019

Tablo 3.3'e göre Türkiye'nin üst orta gelir grubu ülkelere yükselmesinde 2002-2018 yılları arasındaki ortalama büyüme performansı etkili olmuştur. Tablo 3.1 ve Tablo 3.2'de bulunan verilere göre 1980-2000 büyüme ortalaması %4.16, 2001-2018 yılları arasındaki ortalama büyüme %5.01 olmaktadır.

Felipe ve diğerlerinin yaptıkları çalışmaya bakıldığında bir ekonomi, üst orta gelir grubuna çıktığında 14 yıl içerisinde ortalama 3.5 büyüme sağlarsa yüksek gelir grubuna terfi edebilmektedir. Ancak Türkiye 15 yıldır üst orta gelir tuzağında ve ortalama büyüme hızı 4,7 seviyesinde olmasına rağmen yüksek gelir grubuna terfi edememiştir. Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler literatürde yer alan Onho'nun çalışmasında ikinci aşama olan kritik aşamayı geçmiş ve üçüncü aşamaya ulaşarak orta gelir tuzağından kurtulmaktadır.

BÖLÜM IV. TÜRKİYE İÇİN ORTA GELİR TUZAĞI ZORUNLU BİR AŞAMA MIDIR: ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ STRATEJİSİ

Orta gelir tuzağının belirlenmesinde kullanılan ve literatürde geçen farklı yöntemlerle yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar farklılık göstermektedir. Farklı sonuçlar ülkeler bazında homojen bir grupta yapmayı zorlaştırmaktadır. Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağından çıkış stratejisi oluştururken sayısal verilerden çok yapısal faktörlerin üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bunun nedeni; Türkiye ekonomisinin büyüme konusunda yaşadığı sorunların niceliksel değil niteliksel oluşudur.

Türkiye ekonomisi düşük maliyetli işgücünden beslenen düşük katma değerli üretiminin sağladığı rekabet gücünü önemli ölçüde yitirmektedir. Türkiye'nin uluslararası piyasada rekabet gücü zayıfladığı büyüme sürekliliği ve orta gelir tuzağından çıkışı gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Büyümenin devamı için küresel anlamda güçlü bir rekabet gücü inşa edilmelidir. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin büyümesini destekleyen makro ekonomik dengelerin tümünü aynı anda geliştirecek küresel rekabeti güçlendirerek orta gelir tuzağından çıkış stratejisi oluşturmak amaçlanmaktadır.

OGT'daki ülkelerin temel problemi büyüyememek değil, büyümenin sürdürülebilirliğini sağlayamamaktır. Büyümenin sürekliliğini sağlamak ancak ekonomiyi oluşturan yapısal faktörlerin iyileştirilmesi ile mümkün olabilir.

4.1 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Küresel Rekabetçilik Endeksi

Dünya Ekonomik Forum'u tarafından oluşturulan KRE adında rekabetçilik olsa da yapılan çalışmanın temel amacı ekonomilerin büyüme süreçlerinin sürdürülebilir ve istikrarlı olmasını sağlayan faktörleri incelemektir. Bu veriler ışığında Türkiye ekonomisini OGT'dan çıkaracak stratejinin formatı oluşturulabilir.

Bir ülkenin rekabet edilebilir olması için serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu küresel ekonomi içerisinde, uluslararası piyasaların taleplerine yanıt verebilecek, katma değeri yüksek ürünleri üretebilecek üretim gücüne sahip olması beklenmektedir. Küresel olarak rekabet edilebilirlik, küreselleşen dünyada ekonomik faaliyetlerin sınırlarının olmadığı bu sürece uyum sağlayabildiği, ülke vatandaşlarının refahını ve gelir dağılımı adaleti gerçekleştirilebildiği sürece mümkün olmaktadır. Ülkelerin rekabet edilebilirliği, piyasada üretim faktörlerinin verimliliğini ve etkinliğini artırarak gerçekleştirilebilmektedir.

Şekil 8. Küresel Rekabet Endeksini Oluşturan Faktörlerin Ağırlıkları

1. Kurumlar (%25)	}	Temel Gereksinimler (%35,6)
2. Altyapı (%25)		
3. Makroekonomik ortam (%25)		
4. Sağlık ve ilköğretim (%25)		
5. Yükseköğretim ve iş başında eğitim (%17)*	}	Etkinlik Artırıcılar (%50)
6. Mal piyasasının etkinliği (%17)*		
7. İşgücü piyasasının etkinliği (%17)*		
8. Mali piyasanın gelişmişliği (%17)*		
9. Teknolojik hazırlık (%17)*		
10. Pazar büyüklüğü (%17)*		
11. İş dünyasının yetkinliği (%50)	}	İnovasyon ve Yetkinlik Unsurları (%14,4)
12. İnovasyon (%50)		

* Raporlanan yüzdelere en yakın tam sayıya yuvarlanmış yüzdelerdir.

Kaynak: https://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/ref_not_2018-2.pdf. Dünya Ekonomi Forumu 2018

Küresel Rekabetçilik Endeksi, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından 114 göstergeden oluşan ve 137 ülkeyi içine alan bir çalışmadır. Endeks 114 göstergenin ağırlıklı ortalaması hesaplanarak meydana gelen rekabet edebilirliğin 12 alt endeksini kapsamaktadır. Her bir endeksin alt bileşenleri 1’den 7’ye kadar puanlanmaktadır. 1 puanlık skor en kötü değeri 7 puanlık skor ise en iyi değeri vermektedir. Endeksi oluşturan faktörler şu şekilde sıralanabilmektedir.²³

- Kurumlar
- Altyapı
- Makro Ekonomik Çevre
- Sağlık ve Temel Eğitim
- Yüksek Eğitim ve Öğretim
- Mal Piyasası Etkinliği
- İş Gücü Piyasası Etkinliği
- Finansal Piyasa Gelişimi
- Teknolojik Hazırlık
- Pazar Büyüklüğü
- İş Yetkinliği
- Yenilikçilik (İnovasyon)

²³ <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/>

Tablo 4.1 Yıllara Göre Küresel Rekabet Endeksinde Türkiye'nin Yeri

Yıllar	Sıralama	Türkiye'nin Puanı (1-7)	1. Ülke
2017-2018 (137 ülke arasında)	53	4.4	ABD
2016-2017 (138 ülke arasında)	55	4.4	İsviçre
2015-2016 (140 ülke arasında)	51	4.4	İsviçre
2014-2015 (144 ülke arasında)	45	4.5	İsviçre
2013-2014 (148 ülke arasında)	44	4.5	İsviçre
2012-2013 (144 ülke arasında)	43	4.5	İsviçre
2011-2012 (142 ülke arasında)	59	4.28	İsviçre
2010-2011 (139 ülke arasında)	61	4.25	İsviçre
2009-2010 (133 ülke arasında)	61	4.16	İsviçre
2008-2009 (134 ülke arasında)	63	4.15	ABD
2007-2008 (131 ülke arasında)	53	4.25	ABD
2006-2007 (125 ülke arasında)	59	4.14	İsviçre

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Endeksi verileri ve Dünya Ekonomik Forumu arşivinden hazırlanmıştır.

4.1.1 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Kurumları

Makroekonomik birimler yapacakları yatırımları, tüketim davranışları, beklentileri ülkedeki kurumsal ortamın sağladığı güven ortamına göre şekillendirmektedir. Kamu kurumlarının şeffaflığı ve verimliliği, ekonomiye hem güven hem regülasyon sağlar. Hem kamu hem de özel kurumların gelişmişliği ve verimliliği büyümenin sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Türkiye kurumlar bazında değerlendirilirken Tablo 4.3'teki verilerden yararlanılmaktadır.

Tablo 4.2 Kurumlar Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Finlandiya	1	6,2	1	6,1
Singapur	2	6,1	2	6,1
Yeni Zelanda	3	6,1	3	6,0
İsviçre	4	5,9	6	5,9
BAE	5	5,9	7	5,9
Norveç	6	5,8	5	5,9
Hollanda	7	5,8	11	5,8
Lüksemburg	8	5,7	8	5,8
Hong Kong	9	5,7	9	5,7
Katar	10	5,6	10	5,7
TÜRKİYE	71	3,8	74	3,9

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.3 Kurumlar Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

KURUMLAR	En Başarılı ilk 10 Ülke Ort.	Türkiye
Mülkiyet Hakları	6,3	4,4
Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması	6,0	3,7
Kamu Fonlarının Çevrimi	6,1	4,3
Politikacılara Güven	5,8	2,9
Usulsüz Ödemeler Ve Rüşvet	6,5	4,3
Adil Yargılama	6,4	3,1
Devlet Görevlilerinin Seçiminde Ayrımcılık	5,5	2,9
Devlet Harcamalarında İsraf	5,6	-
Hükümet Düzenlemelerinin Zorluğu	5,0	3,4
Uyuşmazlıkların Çözümünde Yasal Çerçevenin Etkinliği	5,8	3,1
Zorunlu Düzenlemelerde Yasal Çerçevenin Etkinliği	5,3	2,7
Devlet Politikalarının Şeffaflığı	6,0	4,5
Terörizmin İş Hayatına Maliyeti	6,3	4,1
Suç Ve Şiddetin İş Hayatına Maliyeti	6,1	4,5
Organize Suçlar	6,4	4,8
Polis Teşkilatının Güvenilirliği	6,5	4,3
Firmaların Etik Davranışları	6,1	3,6
Denetim Ve Raporlama Standartlarının Etkinliği	6,9	4,3
Kurumsal Yönetimlerin Etkinliği	6,1	5,0
Azınlık Payına Sahip Hissedarların Korunması	5,7	3,9
Yatırımcıları Korumak İçin Alınan Tedbirler (1-10 puan)	7,9	7,0

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Kurumlar alt bileşenini oluşturan ölçütler açısından karşılaştırma Tablo 4.3'deki şekilde sıralanmaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye, özellikle Adil Yargılama, Politikacılara Güven, Devlet Görevlilerinin Seçiminde Ayrımcılık, Firmaların Etik Davranışları *gibi* bir ülkenin kurum ve kuruluşlara olan güvenini oluşturan kriterlerde orta gelir tuzağını aşmış ülkelere göre yetersiz kalmaktadır. Kurumlar bileşenindeki en dezavantajlı alt bileşen Zorunlu düzenlemelerde yasal çerçevenin etkinliği alt bileşenidir. Türkiye 35 yıldan uzun süredir terör örgütünün sebep olduğu güven ortamını tesis etmek için 400 milyar Türk lirası ve binlerce can kaybı yaşamıştır. Bu bileşende Türkiye dünya ülkeleri sıralamasında 140 ülke arasından 120. sırada kalarak oldukça gerilerde yer almaktadır. En avantajlı bileşen ise dünya sıralamasında da 21. sırada yer aldığı Yatırımcıları Korumak İçin Alınan Tedbirler alt bileşenidir.

4.1.2 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Alt Yapısı

Verimli altyapı, ekonominin etkin işlemesi için kritik öneme sahiptir. Ekonominin lokomotifini oluşturan fabrikaların verimli ve engelsiz şekilde çalışmasını sağlayacak olan kesintiden ve kıtlıktan uzak her zaman emre amede elektrik arzını sağlanması hayati önem taşımaktadır. Bütünleşik ve gelişmiş telekomünikasyon ağı iş dünyasına hızlı ve ucuz bilgi akışını sağlayarak sahip olunabilecek tüm bilginin elde edilmesini mümkün kılarak ekonomik etkinliği artırmaktadır.

Tablo 4.4 Alt Yapı Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Hong Kong	1	6,7	1	6,7
Singapur	2	6,5	2	6,5
Hollanda	3	6,4	3	6,4
Japonya	4	6,3	5	6,3
BAE	5	6,3	4	6,3
İsviçre	6	6,3	6	6,2
Fransa	7	6,1	7	6,1
Kore	8	6,1	10	6,1
ABD	9	6,0	11	6,0
Almanya	10	6,0	8	6,0
TÜRKİYE	53	4,5	48	4,4

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Altyapı temel bileşeninde 2018 Dünya Ekonomik Forumu raporuna göre 6,6 ortalama ile Hong Kong, Singapur ve Hollanda ilk 3 sırada yer almaktadır. Türkiye altyapı temel bileşende bir önceki yıla göre beş sıra gerileyerek 4,5 puanla 53. sırada yer almaktadır. Altyapı bileşenin

içerdiği göstergeler açısından karşılaştırma yapıldığında Türkiye, Genel Olarak Altyapının Kalitesi ve Karayolları Altyapısının Kalitesi alt bileşeninde iyi performans gösterirken, liman ve demiryolları bileşeninde ortalamanın çok gerisinde kalmaktadır.

Türkiye, Elektrik Arzının Kalitesi bakımından, Dünya sıralamasında 88. Sırada yer alarak başarısız bir performans göstermektedir.

Tablo 4.5 Alt Yapı Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Altyapı	Orta Gelir Tuzağını	
	Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Genel Olarak Alt Yapının Kalitesi	6,2	5
Karayolları Altyapısının Kalitesi	6,11	5
Demiryolu Altyapısının Kalitesi	5,93	3
Liman Altyapısının Kalitesi	6,21	4,5
Hava Taşımacılığı Altyapısının Kalitesi	6,36	5,4
Elektrik Arzının Kalitesi	6,8	4,4

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

4.1.3 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Makroekonomik Dengeleri

Makroekonomik istikrar iş dünyası için önemli olduğu gibi, ülkenin rekabetçiliği açısından da önemlidir. Makroekonomik istikrarın sağlanamaması ekonomik büyümeyi sağlayan parametreleri olumsuz etkilemektedir. Ülkeler geçmiş dönemin borçları için yüksek faizli ödeme yapmak zorunda kaldığında kamu hizmetlerini verimli bir biçimde sunamamaktadır. Enflasyon yükseldiğinde veya beklenen enflasyon tahminleri gerçekleşmediğinde firmalar ileriye dönük karar alamamakta ve etkin çalışamamaktadır. Sonuçta, makroekonomik ortam istikrarlı olmadığı sürece ekonomide sürdürebilir büyüme sağlanamamaktadır.

Makroekonomik Denge temel bileşeninde en iyi performansı gösteren ülkeler Norveç, Kore ve İsviçre 6,6 puan ortalamayla dünya genelinde ilk 3 sırada yer almaktadır. Türkiye Tablo 4.6'ya göre 5,1 puan ve 50. Sıra ile Tablo 4.7'de yer alan diğer ana bileşenlerin içinde bir önceki döneme göre daha iyi bir yerde bulunmaktadır.

Tablo 4.6 Makroekonomik Denge Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Norveç	1	6,6	1	6,8
Kore	2	6,6	3	6,7
İsviçre	3	6,6	4	6,6
İsveç	4	6,4	5	6,5
Tayvan	5	6,3	14	6,3
Hong Kong	6	6,3	9	6,3
Lüksemburg	7	6,3	7	6,2
Çek Cumhuriyeti	8	6,2	19	6,2
Tayland	9	6,2	13	6,2
Danimarka	10	6,2	18	6,2
TÜRKİYE	50	5,1	54	4,9

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.7 Makroekonomik Denge Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Makroekonomik Denge	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Bütçe Dengesi (%/GSYİH)	2,89	-2,3
Toplam Yurtiçi Tasarruflar (%GSYİH)	41,81	24,9
Enflasyon (%)	1,62	7,8
Devlet Borcu (%/GSYİH)	22,86	29,1
Ülke Kredi Notu (1-100)	93,13	52,6

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.7’de yer alan OGT tuzağını aşmış on başarılı ülkenin makro ekonomik denge alt bileşenleri ortalaması ile Türkiye’nin puanı karşılaştırıldığında Türkiye’nin oldukça gerilerde olduğu görülmektedir. Makro ekonomik çevre verilerinde KRE endeksine göre Türkiye için avantajlı olan veri, Devlet Borcu alt bileşenidir. Türkiye bu veri ile gruptaki OGT’ni aşan ülkelerin ortalamasına yakın bir performans sergilemektedir. Buna karşılık enflasyon, bütçe dengesi ve yurtiçi tasarruflar açısından OGT tuzağını aşmış ülkelerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Sonuçta Türkiye’nin kredi notu, başarılı ülkelerin yaklaşık yarısı düzeyinde kalmaktadır.

4.1.4 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Sağlık ve Temel Eğitimi

Sağlıklı bir işgücü bir ülkenin rekabetçiliği ve üretkenliği için önemli bir beşerî sermaye faktörüdür. Beşerî sermayenin etkili ve verimli çalışabilmesi, potansiyelini optimal ölçekte kullanabilmesi büyüme için önem arz etmektedir. Firmalar için personel sağlığının sorunlu firma için olması maliyet unsurudur. Bu endekste temel eğitimin niceliği ve niteliği de dikkate alınmıştır.

Tablo 4.8 Sağlık ve Temel Eğitim Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Finlandiya	1	6,9	1	6,9
İsviçre	2	6,8	8	6,7
Singapur	3	6,8	2	6,7
Hollanda	4	6,7	4	6,7
Belçika	5	6,6	3	6,6
Yeni Zelanda	6	6,6	6	6,6
Japonya	7	6,6	5	6,6
Kanada	8	6,6	9	6,6
Norveç	9	6,6	11	6,6
İzlanda	10	6,6	7	6,6
TÜRKİYE	84	5,6	79	5,6

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.8'e göre Sağlık ve Temel Eğitim endeksinde 6,8 puan ortalaması ile İsviçre, Finlandiya ve Singapur ilk 3 sırayı paylaşmaktadır. Dünya ülkeleri arasında Sağlık ve Temel Eğitim bileşeninde 5,6 puan ile 84. Sırada olan Türkiye bir önceki yıla göre 5 sıra gerilemiştir. Türkiye Yeni doğan ölümleri bileşeni dışında sağlık ile ilgili kriterlerde üst orta gelirli ülkeler arasında iyi durumda yer almaktadır. Türkiye gelişmiş ülkelere göre yaşam süresi bileşeninde geride kalmaktadır. Tablo 4.9'a bakıldığında Temel eğitimin kalitesinde KRE'de dünyada 105. Ve Temel Eğitime Katılma Oranı açısından dünyada 83. Sırada yer almaktadır.

Tablo 4.9 Sağlık ve Temel Eğitim Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Sağlık ve Temel Eğitim	Orta Gelir Tuzağını	
	Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Sıtma Vakaları (100 kişide)	0	0
Sıtmanın İş Yapabilirliğe Etkisi	5,89	-
Verem Vakaları (100 kişide)	8,4	18
Veremin İş Yapabilirliğe Etkisi	6,85	3,7
AIDS'in Yaygınlığı (%Yetişkin Nüfus)	0,07	0
AIDS'in İş Yapabilirliğe Etkisi	6,75	-
Yeni Doğan Ölümleri (Ölüm/1000 Canlı Doğum)	1,94	11,6
Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	83,15	75,4
Temel Eğitimin Kalitesi	5,9	3,1
Temel Eğitime Kayıt Oranı (%)	99,78	94,1

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağından kurtulan ülkeler düzeyine erişmesini sağlayacak en önemli faktörlerden birisi beşerî sermayedir. Ancak beşerî sermayeyi nitelikli hale getirecek eğitim ve sağlık konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Türkiye’de sağlık sektöründe doğru hekime ulaşmak çok zordur. Performansa göre şekillenen prim sistemi tıp ahlakına zarar vermektedir ve etkin bir denetim yoktur. Şehir hastanelerinin kurulmasıyla sağlık daha pahalı hale geleceği öngörülmektedir. Ayrıca Şehir hastaneleri için verilmiş olan hasta garantisi sağlanamadığında, hane halkının üzerindeki vergi yükü artacak ve kişi başına geliri düşürecektir. Eğitim sorunlarına baktığımızda ise, katılım oranı açısından orta gelir tuzağından kurtulan en başarılı on ülke arasında iyi bir seviyede olan Türkiye, nitelik bakımından sıkıntılar yaşamaktadır. Bu yüzden eğitim politikaları yeniden ele alınmalı partiler üstü çağa uygun ülke gerçeklerini yansıtan bir eğitim felsefesine geçilmelidir. Öğretmenlerin pedagojik donanımları, eğitim verdikleri yaş grubuna uygun, duygudaşlık kurabilecek kapasite olmalıdır. Aile ve okul iletişimi etkin bir biçimde kurulmalıdır. Ülkede fırsat eşitliği uygulanmalı ve ücretli eğitimden vazgeçilerek eğitime ayrılan bütçe artırılmalıdır. Sürdürülebilir ve eğitim felsefesi çağa uygun

düzenlenmiş politikalar ülke ekonomilerinin beşerî sermayesine nitelik kazandırarak kişi başına düşen milli geliri artırmaktadır.

4.1.5 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Yüksek Eğitim ve Öğretimi

Yüksek eğitim ve öğretim, gelişmiş ülkeler seviyesine erişmek için üretim kalitesini ve performansını olumlu etkileyen, büyümeyi istikrarlı kılan en önemli bileşendir. Küresel ekonominin şartları, kendini sisteme daha rahat entegre eden ve üretim sisteminin ihtiyaçlarına hızlı bir biçimde uyum sağlayan çalışanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu alt endekte, orta ve yükseköğretime kayıt oranları ile verilen eğitimin kalitesinin iş dünyası tarafından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu alt endeks birçok ülke tarafından göz ardı edilen mesleki eğitimi de içermektedir.

Tablo 4.10 Yüksek Eğitim ve Öğretim Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Singapur	1	6,3	1	6,3
Finlandiya	2	6,2	2	6,2
ABD	3	6,1	2	6,1
Hollanda	4	6,1	3	6,0
İsviçre	5	6,1	4	6,0
Danimarka	6	6,0	6	5,9
Yeni Zelanda	7	6,0	10	5,9
Norveç	8	5,9	7	5,9
Avustralya	9	5,9	9	5,9
İrlanda	10	5,8	13	5,9
TÜRKİYE	48	4,8	50	4,7

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.10'a göre Singapur, ABD ve Finlandiya yüksek eğitim ve öğretim bileşeninde 6.2'lik ortalamasıyla ilk üç sırada yer almaktadır. Yüksek eğitim bileşende dünya genelinde 4,8 puan ile 48. Sırada yer alan Türkiye, yüksek eğitime katılma oranında iyi bir seviye de olsa da eğitim kalitesinin ölçüldüğü bileşende 3,6 puanla 99. Sırada kalmaktadır. Bu durum nitelik ve nicelik açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Eğitimin kalitesi kurum sayısı ile herhangi bir korelasyon göstermediği için Türkiye orta gelir tuzağından çıkışta fen ve matematik alanlarında seviyeyi ileri taşıyacak yatırımlar yapması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelere göre okullarda

internete erişim, eğitimi veren çalışanların niteliği ülkemizde yetersiz kalmaktadır. Bu bileşen Rekabetçilik konusunda ülkemizi geri planda bırakmaktadır.

Tablo 4.11 Yüksek Eğitim ve Öğretim Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Yüksek Eğitim ve Öğretim	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Orta Öğretime Kayıt (Toplam %)	137,48	102,5
Yükseköğretim Kayıt (%)	91,96	94,7
Eğitim Sisteminin Kalitesi	5,9	3,2
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitiminin Kalitesi	5,79	3,3
Yönetim Bilimleri Okullarının Kalitesi	5,91	3,6
Okullarda İnternete Erişim	6,05	4,1
Araştırma ve Eğitim Servislerinin Elverişliliği	6,03	4
Personel Eğitiminin Kapsamı	5,42	3,5

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.11'e göre Türkiye ekonomisi orta gelir tuzağını aşmış on ülkeye göre Yüksek öğretime kayıt alt bileşeninde daha başarılı olabilmektedir. Türkiye ekonomisi diğer bileşenlerde ise, OGT'nı aşmış on ülkenin gerisinde kalmıştır.

4.1.6. Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Mal Piyasası Etkinliği

Mal piyasasının etkinliğini sağlayan ülkeler, stratejik ve doğru ürün grubunu üretmeyi seçerek ve bu ürün grubuna özel arz ve talep koşullarını hazırlama konusunda oldukça başarılıdılar. Başarılı bir piyasa rekabeti, iş verimini artırmak ve piyasa etkinliğini ileriye taşımak açısından önem arz etmektedir. Büyümenin istikrarı, piyasa tarafından talep edilen ve o ülke için doğru ürünleri üreten en etkin firmaların varlığına bağlıdır.

Tablo 4.12 Mal Piyasası Etkinliği Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Singapur	1	5,8	1	5,8
Hong Kong	2	5,7	2	5,7
Birleşik Arap Emirlikleri	3	5,6	3	5,6
Lüksemburg	4	5,5	4	5,5
Hollanda	5	5,5	8	5,4
İsviçre	6	5,5	6	5,4
Amerika Birleşik Devletleri	7	5,5	14	5,4
İrlanda	8	5,3	5	5,4
Yeni Zelanda	9	5,3	10	5,3
Birleşik Krallık	10	5,3	9	5,3
TÜRKİYE	53	4,5	52	4,5

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.12'ye göre, Mal Piyasasının Etkinliği temel bileşeninde Türkiye bu temel 4,5 puanla 53. Sırada yer almaktadır.

Tablo 4.13 Mal Piyasasının Etkinliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Mal Piyasası Etkinliği	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Yerel Rekabetin Yoğunluğu	6,02	5,9
Pazar Hâkimiyetinin Boyutu	5,35	3,8
Anti-Tekel Politikaların Etkinliği	5,43	4,1
Vergilendirmenin Boyutu ve Etkisi	5,65	3,6
Toplam Vergi Oranı (%Kar)	14,52	41,1
İş Kurmak İçin Gereken Prosedürlerin Sayısı	2,3	7

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Mal piyasası etkinliği alt bileşenler incelendiğinde Tablo 4.13'e göre Türkiye'nin en avantajlı olduğu alan yerel rekabetin yoğunluğu bileşeni olduğu görülmektedir. Yerel rekabette en başarılı on ülke arasında olmasına rağmen Türkiye ticaret sınırlamaları, vergi oranlarının yüksekliği, doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelere göre yetersiz olması, tüketicilerin asimetrik bilgiye sahip oluşu mal piyasasının verimliliğini olumsuz etkilemektedir.

4.1.7 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye’de İş Gücü Piyasasının Etkinliği

Emek piyasasının esnekliği ve etkinliği, emek piyasasındaki işçilerin en verimli oldukları alanlara yönlendirmek ve istihdam etmek açısından önemlidir. Başarılı bir işgücü piyasasında; personelin yeteneklerine uygun alanlarda çalıştırılması, işçi ve iş verenin uyumlu ve tam bilgi içinde çalışmasına bağlıdır.

İş gücü piyasası verimliliğini sağlayan diğer etken ücretlerin dağılımının adil oluşuna ve yapılacak ücret artışlarının enflasyonun altında kalmaması ile gerçekleştirilmektedir. İş gücüne giriş engelleri özellikle genç işsizliği artırmaktadır. Meritokrasiye dayanmayan atamaların yapılması ve iş gücünde cinsiyet ayrımının yapılması da iş gücü piyasalarını verimsizleştirmektedir.

Tablo 4.14 İş gücü Piyasasının Etkinliği Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye’nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
İsviçre	1	5,9	1	5,9
Singapur	2	5,8	2	5,8
ABD	3	5,6	4	5,5
Hong Kong	4	5,6	3	5,6
Yeni Zelanda	5	5,5	6	5,4
Birleşik Krallık	6	5,4	5	5,5
Kanada	7	5,4	8	5,3
Ruanda	8	5,4	7	5,4
İzlanda	9	5,2	10	5,2
Danimarka	10	5,2	13	5,1
TÜRKİYE	127	3,4	126	3,4

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.14’te ise, Etkinliği artırıcı bileşenlerden iş gücü piyasası etkinliğinde ortalama 5,8 puanla İsviçre, Singapur ve Birleşik Devletler ilk 3 sırada yer almaktadır. Türkiye ise, iş gücü piyasası temel bileşeninde 3,4 puan ile dünya sıralamasında 127. sırada bulunmaktadır. Türkiye’de işgücüne katılım oranında kadınların katılımının düşüklüğü, işsizlik maliyetlerinin yüksek olması, işgücü piyasasını gelişmiş ülkelere göre olumsuz yönde etkilemekte ve gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmasına neden olmaktadır.

Tablo 4.15 İş Gücü Piyasasının Etkinliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

İş Gücü Piyasasının Etkinliği	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
İşveren-İşçi ilişkisinde İş birliği	5,88	3,8
Ücret Belirlemede Esneklik	6,06	5,1
İşe Alma ve İşten Çıkarma Uygulamaları	5,36	3,5
İşsizliğin Maliyeti (Haftalık Ödeme)	2,38	29,8
Çalışmanın Teşvik Edilmesinde		
Vergilendirmenin Etkisi	5,61	3,9
Ücret ve Verimlilik	5,3	3,7
Profesyonel Yönetimlere Duyulan Güven	6,12	4
Ülke Yeteneklerin Değerlendirilmesi		
kapasitesi	5,46	3,2
Ülkenin Beyin Göçü Alma Kapasitesi	5,67	2,6
Kadınların İşgücü Piyasasındaki Yeri (Erkeklerle Göre)	1,005	0,44

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Türkiye istihdam çağına gelmiş genç nüfus açısından oldukça avantajlı olsa da Tablo 4.15'e göre bu avantajın verimli kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Türkiye beyin göçü alma kapasitesi alt bileşeninde 2,6 puanla dünya genelinde 103. Sırada yer almaktadır. Bu verinin düşük seviyede olması ülkemizin nitelikli emek piyasasına sahip olmadığını göstermektedir.

4.1.8 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'de Finansal Piyasaların Gelişimi

Finansal piyasasının etkin oluşu, bir ekonominin kaynaklarının en üretken biçimde kullanımını ve dışardan gelen kaynakların en verimli alanlara yönlendirilmesini sağlamaktadır. Özellikle istihdam sağlayacak yatırımları finanse etmek verimlilik açısından kritik öneme sahiptir. Ekonomik büyümenin devamlılığı için bankacılık sektörünün şeffaflığına, iyi regüle edilmiş menkul kıymet borsaları, risk sermayesi ve diğer finansal ürünler gibi kaynaklardan özel sektör yatırımları için sermayeyi kullanılabilir hale getirebilen sofistike finansal piyasalara ihtiyacı vardır.

Tablo 4.16 Finansal Piyasanın Gelişimi Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Yeni Zelanda	1	5,8	1	5,8
ABD	2	5,7	3	5,7
Singapur	3	5,7	2	5,6
Finlandiya	4	5,5	5	5,5
Hong Kong	5	5,5	4	5,5
Avusturalya	6	5,5	6	5,4
Kanada	7	5,4	7	5,3
İsviçre	8	5,3	8	5,3
Norveç	9	5,2	9	5,2
İsveç	10	5,1	10	5,2
TÜRKİYE	80	3,8	82	3,8

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.16'ya göre 5,7 ortalama puan ile finansal piyasaların gelişmişliği kategorisinde Singapur, ABD ve Yeni Zelanda ilk 3 sırada yer alırken, Türkiye 3,8 puan ile 80. Sırada yer almaktadır. Tablo 4.17'ye göre finansal piyasa gelişmişliğinde Türkiye ekonomisinin en iyi olduğu alan 5,2 puan ve 58. Sırada bulunduğu bankaların istikrarlılığı iken, en verimsiz olduğu alan 2,7 puanla risk sermayesinin yetersizliğidir.

Tablo 4.17 Finansal Piyasaların Gelişmişliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Finansal Piyasaların Gelişmişliği	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Finansal Hizmetlere Erişim	5,71	4,4
Finansal Hizmetlerin Karşılabilirliği	5,48	3,4
Yerel Hisse Senedi Piyasası Aracılığı ile Finansman	5,51	3,8
Fonlara Erişimin Kolaylığı	5,38	4,1
Risk Sermayesinin Varlığı	4,71	2,7
Bankaların İstikrarlılığı	6,37	5,2
Menkul Kıymetler Borsası Düzenlemeleri	6,07	4,1
Yasal Haklar Endeksi (1-10)	11	3

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

4.1.9 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye'nin Teknolojik Göstergeleri

Teknolojik hazırlık bileşeni, bir ekonominin kendi endüstrisinin verimliliğini artırmak için kullandığı teknolojileri içselleştirilmesi becerisini kapsamaktadır. Bilgiyi ve bilgi iletişim teknolojilerinin günlük etkinliklerde kullanım sıklığı ölçülürken, üretimde verimlilik artışı için üretim süreçlerinin ve rekabetçilik için yeniliğin kullanılabilme kabiliyeti üzerinde durulmaktadır. Kullanılan teknolojinin verimliliğini artırmak, söz konusu teknolojinin ülke sınırları içerisinde geliştirilmesi önem arz etmemektedir. Konu ile ilgili çalışmalar, teknolojik hazırlık bileşenine göre ülkede üretim yapan firmaların katma değeri yüksek ürünlere ve planlara erişim imkânının bulunması ile bunları kullanma becerisine sahip olması üzerine yoğunlaşmaktadır. İthal teknolojinin başlıca kaynakları arasında, doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle çok uluslu firmalar gittikleri ülkelere teknolojik gelişmenin aktarılmasında önemli rol oynamaktadır.

Bu bileşen; herhangi bir ekonominin bünyesinde yer alan firmaların üretkenliği artırmak için mevcut teknolojilere ne kadar hızlı adapte olabildiğini ortaya koymaktadır. Ülkelerin büyüme sürecinin kesintiye uğramaması için bilgi teknolojilerinin sunduğu olanaklar, verimliliği artıran en önemli faktörler arasında bulunmaktadır.

İsrail ve ABD teknolojik hazırlık sıralamasında en büyük atılımı yaptığı Küresel Rekabetçilik Endeksi verilerinde görülmektedir. 2016 ve 2017 yıllarını kapsayan KRE raporunda 22. Sırada olan İsrail ve 14. Sırada yer alan ABD, 2017-2018 dönemine ait KRE raporunda ilk 10 ülke arasına girmeyi başarmışlardır.

Tablo 4.18 Teknolojik Hazırlık Göstergeleri Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Lüksemburg	1	6,5	2	6,4
İsviçre	2	6,4	1	6,4
Hollanda	3	6,3	6	6,3
Birleşik Krallık	4	6,3	3	6,3
İsveç	5	6,3	4	6,2
ABD	6	6,3	14	6,2
İsrail	7	6,2	22	6,2
Almanya	8	6,2	10	6,2
Hong Kong	9	6,2	5	6,1
İzlanda	10	6,2	8	6,1
TÜRKİYE	62	4,4	67	4,2

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.18’de yer alan İsviçre, Hollanda ve Lüksemburg teknolojik hazırlık temel bileşeninde 6,4 puan ile ilk üç sırada yer almaktadır.

KRE raporuna göre Türkiye’nin teknolojik hazırlık temel bileşeninde dünya sıralamasındaki yeri Tablo 4.18’de 4,4 puan ile 62. Sıradır. 2018 yılı Küresel Rekabetçilik Raporu’na göre Tablo 4.19’da Türkiye, firmaların teknolojiye adaptasyon alt bileşeninde 46.sıra ile üst orta gelir grubu ülkelerine göre avantajlı konumda bulunmaktadır. Cep telefonu abonelikleri ve internet kullanıcı sayısı bakımından ise üst orta gelir grubu ülkeleri ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 4.19 Teknolojik Hazırlık Göstergeleri Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye’nin Yeri

Teknolojik Hazırlık Göstergeleri	Orta Gelir Tuzağını	
	Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Firmaların Teknolojiye Adaptasyon Seviyesi	5,86	4,8
Doğrudan Yabancı Yatırım ve Teknoloji Transferi	5,64	4,5
İnternet Kullanıcı Sayısı /100 kişi	95,33	58,3
Geniş Bantlı İnternet Abone Sayısı/100 kişi	41,01	13,6
İnternet Bant Genişliği (Kb/Kişi)	1909,14	68,1
Geniş bantlı Cep Telefonu Abone Sayısı/100 kişi	138,21	66,8

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

4.1.10 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye’nin Pazar Büyüklüğü

Firmaların ölçek ekonomilerinden yararlanmasındaki en önemli bileşen büyük piyasaların varlığıdır. Bu perspektiften bakıldığında piyasanın büyüklüğü üretkenliği etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler için küreselleşme, üretim fazlasının ihracata dönüştürülerek ekonominin büyümesinde itici güç oluşturmaktadır. Pazar büyüklüğünün göstergesine bakıldığında hem dış hem de iç talebe yer verilmektedir.

Tablo 4.20 Pazar Büyüklüğü Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
Çin	1	7,0	1	7,0
Amerika Birleşik Devletleri	2	6,9	2	6,9
Hindistan	3	6,4	3	6,4
Japonya	4	6,1	4	6,1
Almanya	5	6,0	5	6,0
Rusya Federasyonu	6	5,9	6	5,9
Birleşik Krallık	7	5,8	9	5,7
Fransa	8	5,7	7	5,7
Endonezya	9	5,7	10	5,7
Brezilya	10	5,7	8	5,7
TÜRKİYE	14	5,5	17	5,4

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Tablo 4.20’de piyasanın büyüklüğü bileşeninde ABD, Çin ve Hindistan 6,9 ortalama puan ile ilk 3 sırada yer almaktadır. Türkiye ise 5,5 puan ile 14. Sırada bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinin KRE raporuna göre en başarılı olduğu alan piyasa büyüklüğü olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4.21’e göre Türkiye ihracatın GSYH içindeki payına göre orta gelir tuzağını aşmış on ülkenin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bu bileşene göre dünyada Çin ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 4.21 Piyasa Büyüklüğünün Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

Piyanın Büyüklüğü	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
İç Pazar Büyüklüğü Endeksi (1-7)	6,07	5,4
Dış Pazar Büyüklüğü endeksi (1-7)	6,32	5,7
İhracat (%GSYH)	101,02	20,9

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

4.1.11 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye’de İş Piyasasının Gelişmişliği

KRE’nin iş dünyası gelişmişliği bileşeni iki kavram ile ilgilenmektedir. Bunlar iş ağlarının kalitesi ve firmaların izlediği strateji ve faaliyetleridir. Bu faktörler tüm ülkelerin ticari faaliyetleri ve birbirini destekleyen sanayiler açısından oldukça önem taşımaktadır. Belirli bir sektöre ait şirketler KRE’ne göre küme olarak tanımlanmaktadır. Firmaların coğrafi olarak

tedarikçilerine yakın olması üretimi ve verimliliği artıran önemli bir unsurdur. Üretilen ürünler için yenilik fırsatları yaratılmakta ve sektöre yeni firmaların girişini engelleyen bariyerler azaltılmaktadır.

Tablo 4.22 Piyasa Gelişmişliği Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye'nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
İsviçre	1	5,9	1	5,8
Amerika Birleşik Devletleri	2	5,8	2	5,7
Japonya	3	5,7	3	5,6
Hollanda	4	5,7	4	5,6
Almanya	5	5,6	5	5,6
İsveç	6	5,6	6	5,6
Birleşik Krallık	7	5,6	9	5,6
Avusturya	8	5,6	7	5,6
Belçika	9	5,4	10	5,4
Danimarka	10	5,4	8	5,4
TÜRKİYE	67	4,0	65	4,0

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

Küresel rekabetçilik endeksinde iş piyasasının gelişmişliği bileşeninde Tablo 4.22'ye göre Japonya, ABD ve İsviçre 5,8 ortalama ile ilk 3 sırada bulunmaktadır. Türkiye 4,0 puanla, iş piyasasının gelişmişliği endeksinde dünyada 67. sırada yer almaktadır. Bu alandaki en başarısız olduğumuz alan Tablo 4.23'de 2,9 puan ve 106. sıra Rekabet Üstünlüğünün Yapısı alt bileşeni, en başarılı olduğumuz alan ise 4,7 puan ve 44. sıra ile İç Tedarikçi Miktarı alt bileşenidir. Genel görünüm olarak gelişmiş ülkeler ortalamasının altında oldukça bir performans gösterdiğimizi söylemek mümkündür.

Tablo 4.23 İş Piyasasının Gelişmişliği Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

İş Piyasasının Gelişmişliği	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
İç Tedarikçi Miktarı	5,57	4,7
İç Tedarikçi Kalitesi	5,72	4,6
Kümelenme Gelişiminin Durumu	5,34	3,8
Rekabet Üstünlüğünün Yapısı	5,51	2,9
Değer Zinciri Genişliği	5,68	3,8
Uluslararası Dağıtımın Kontrolü	5,39	3,8
Üretim Aşamalarının Gelişimi	6,14	4,2

Pazarlama Alanının Genişliği	5,63	4,1
Yetki Devrinde Gönüllülük	5,76	3,9

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

4.1.12 Orta Gelir Tuzağı Perspektifinde Türkiye’de İnovasyon Kapasitesi

Ekonomide istikrarın sağlanması için kurumların işlevselliğinin artırılması, altyapı verimliliği ve beşerî sermaye niteliğinin yüksek seviyede olması yeterli olmamaktadır. Küresel Rekabetçilik endeksini oluşturan faktörler arasında İnovasyon bileşeni haricindeki diğer tüm bileşenlerde azalan verimler yasası geçerlidir. Sürdürülebilir büyüme ve refah artışını sağlayacak ana faktör inovasyondur. Ekonomilerin rekabet kapasitelerini artırmak için teknolojinin yaratıcı kullanımı çok önemlidir. KRE inovasyon alt bileşenine göre ülkeler açısından teknoloji üretiminin ülke sınırları içerisinde olmasından çok, teknolojinin nasıl kullanıldığı, ülke ekonomilerinin rekabet gücünü ve verimliliğini belirlemektedir. İnovasyon endeksi oluşturulurken, bütçeden Ar-Ge için ayrılan pay, yenilik kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının kalitesi, üniversite-sanayi iş birliğinin sağlanması, ileri teknoloji ürünler alımı, mühendis ve bilim insanı varlığı, patent başvuruları gibi endeksler kullanılmaktadır.

Tablo 4.24’te İnovasyon bileşeninde ABD, İsviçre ve İsrail ilk 3 sırayı paylaşırken, Türkiye 3,3 puanla dünyada 69. Sırada yer almaktadır.

Tablo 4.24 İnovasyon Kapasitesi Endeksinde Orta Gelir Tuzağından Çıkmış 10 Ülke ve Türkiye’nin Yeri

ÜLKE	2017-2018		2016-2017	
	SIRA	SKOR	SIRA	SKOR
İsviçre	1	5,8	1	5,8
ABD	2	5,8	4	5,7
İsrail	3	5,8	2	5,7
Finlandiya	4	5,7	3	5,6
Almanya	5	5,6	5	5,6
Hollanda	6	5,6	7	5,5
İsveç	7	5,5	6	5,4
Japonya	8	5,4	8	5,4
Singapur	9	5,3	9	5,3
Danimarka	10	5,1	10	5,1
TÜRKİYE	69	3,3	71	3,3

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

İnovasyon bileşeninde özellikle devlet kurumlarının ve firmaların Ar-Ge ve teknolojik ürün harcamaları ile Ar-Ge faaliyetleri değerlendirilmektedir. Türkiye gelişmiş ülke ekonomileri ile karşılaştırıldığında Tablo 4.25'e göre, firmaların Ar-Ge harcamaları ve bilimsel araştırma enstitülerinin kalitesi konusunda düşük performans sergilemektedir. İnovasyon bileşeninde en iyi olduğumuz alt başlık 39. sıra ile patent başvurularıdır. Buna karşın Türkiye gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, gelişmiş ülkelerde yapılan patent başvuruları ülkemizde yapılan başvurulardan 25 kat fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 4.25 İnovasyon Kapasitesi Endeksinin Alt Bileşenleri ve Türkiye'nin Yeri

İnovasyon	Orta Gelir Tuzağını Aşmış 10 Ülkenin Ortalaması	Türkiye
Yaratıcılık Kapasitesi	5,2	4,1
Bilimsel Araştırma Enstitülerinin Kalitesi	6	3,3
Firmaların Ar-Ge Harcamaları	5,6	3,3
Ar-Ge'de Üniversite ve Endüstri İş birliği	5,5	3,5
İleri Teknoloji Ürünlerin Devletçe Temini	4,9	3,4
Mühendis ve Bilim İnsanlarının Varlığı	5,4	4,3
Patent Başvuruları (milyon nüfus başına)	253,3	10

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2018

4.1.13 Orta Gelir Tuzağından Çıkış Modelinin Değerlendirilmesi

Türkiye ekonomisinin kalkınma süreci; nicel büyüklük haricinde, nitel değişkenleri de içine alan çok yönlü dinamik bir süreci ifade etmektedir. Yapılan bu çalışmada Orta Gelir Tuzağı kavramı, iktisadi kalkınma ve büyümenin bir göstergesi incelenmiştir. Bu sebeple çıkış stratejisi olarak ekonomik kalkınma ve büyümeyi etkileyen faktörleri içine alan Küresel Rekabetçilik Endeksi model önerisi sunulmaktadır.

Tablo 4.26 2016-2018 Yılları Arasında Küresel Rekabetçilik Endeksine Göre Türkiye'nin Sıralaması

REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ	2017-2018		2016 - 2017	
	SIRA (137 Ülke)	SKOR (1-7 Puan)	SIRA (138 ülke)	SKOR (1-7 Puan)
Temel Gereksinimler	60	4,8	56	4,7
1. Kurumlar	71	3,8	74	3,9
2. Altyapı	53	4,5	48	4,4
3. Makroekonomik Ortam	50	5,1	54	4,9
4. Sağlık ve Temel Eğitim	84	5,6	79	5,6
Verimlilik Arttırıcı Faktörler	51	4,4	53	4,3
1. Yüksek Eğitim ve Öğretim	48	4,8	50	4,7
2. Mal Piyasası Etkinliği	53	4,5	52	4,5
3. İş Gücü Piyasaları	127	3,4	126	3,4
4. Finansal Piyasa Etkinliği	80	3,8	82	3,8
5. Teknolojik Hazırlık	62	4,4	67	4,2
6. Piyasa Büyüklüğü	14	5,5	17	5,4
İnovasyon ve Yetkinlik	66	3,7	65	3,6
1. İnovasyon Kapasitesi	69	3,3	71	3,3
2. İş Gelişmişliği	67	4,0	65	3,6

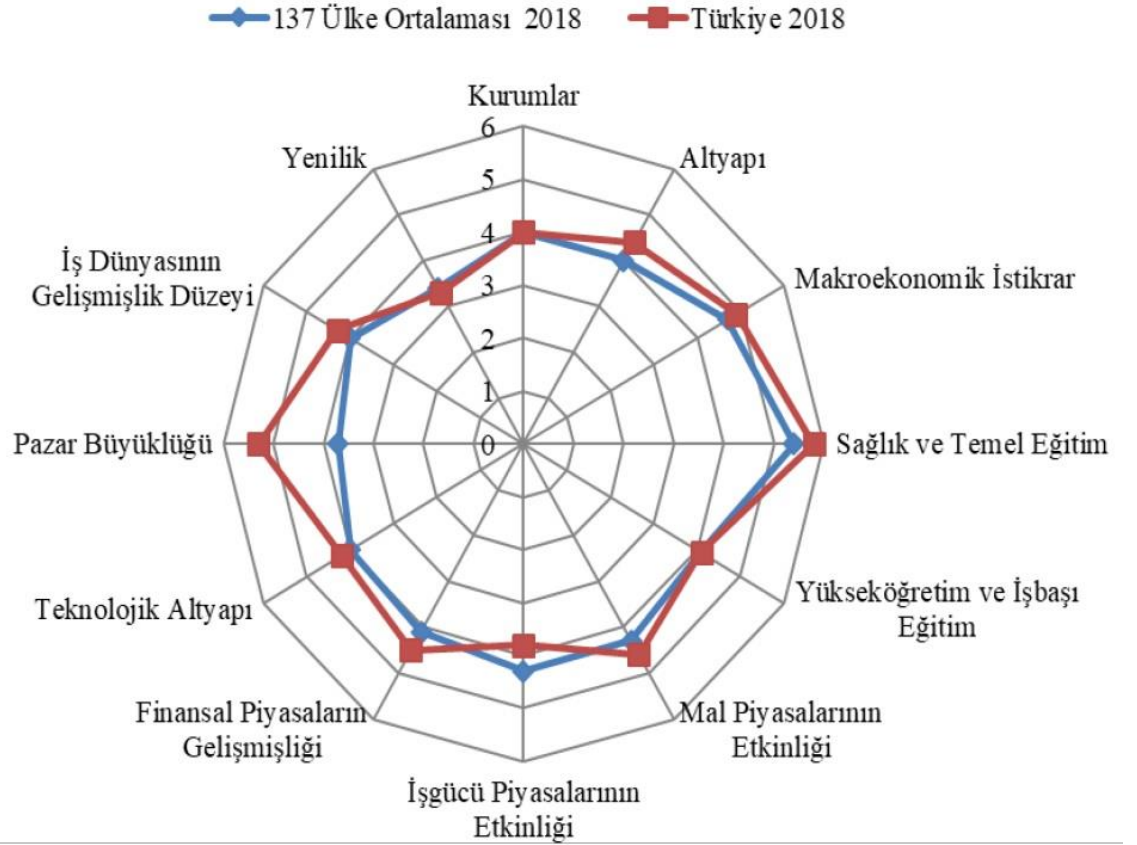
Kaynak: Küresel Rekabetçilik Endeksi, Dünya Ekonomik Forumu WEF 2018

2017-2018 yıllarını kapsayan Küresel Rekabetçilik Raporu'na göre, Türkiye ekonomisi OGT'dan çıkmış en başarılı on ülke ile karşılaştırılmıştır. KRE raporunda yer alan Temel Gereksinimleri oluşturan: Kurumlar, Altyapı, Makro Ekonomik Çevre, Sağlık ve Temel Eğitim alt bileşenleri, KRE'nin %35,6'sını oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi Tablo 4.26'ya göre Kurumlar alt bileşeninde 2016-2017 yıllarında 74. sıradan, 2017-2018 yıllarında 71. sıraya yükselmiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisi 2017-2018 KRE'e göre Temel gereksinim bileşeninde en iyi performansı Altyapı alt bileşeninde, en kötü performansı ise, sağlık ve temel eğitim alt bileşeninde göstermiştir.

Tablo 4.26'ya göre, verimlilik arttırıcı faktörlerde Türkiye ekonomisinin en başarılı olduğu alan Teknolojik hazırlık olarak görülmektedir. Ancak Tablo 4.18'de OGT'nı aşmış ülkelerle kıyaslandığında teknolojik hazırlık kapasitesi yetersizdir.

İnovasyon ve Yetkinlik bileşeninde ise, Tablo 4.26’da Türkiye ekonomisi bir sıra gerilemiştir. Orta gelir tuzağını aşmış ülkelere bakıldığında, tuzaktan kurtulan ülkeler açısından kişi başı geliri artıran en önemli faktörlerden biridir.

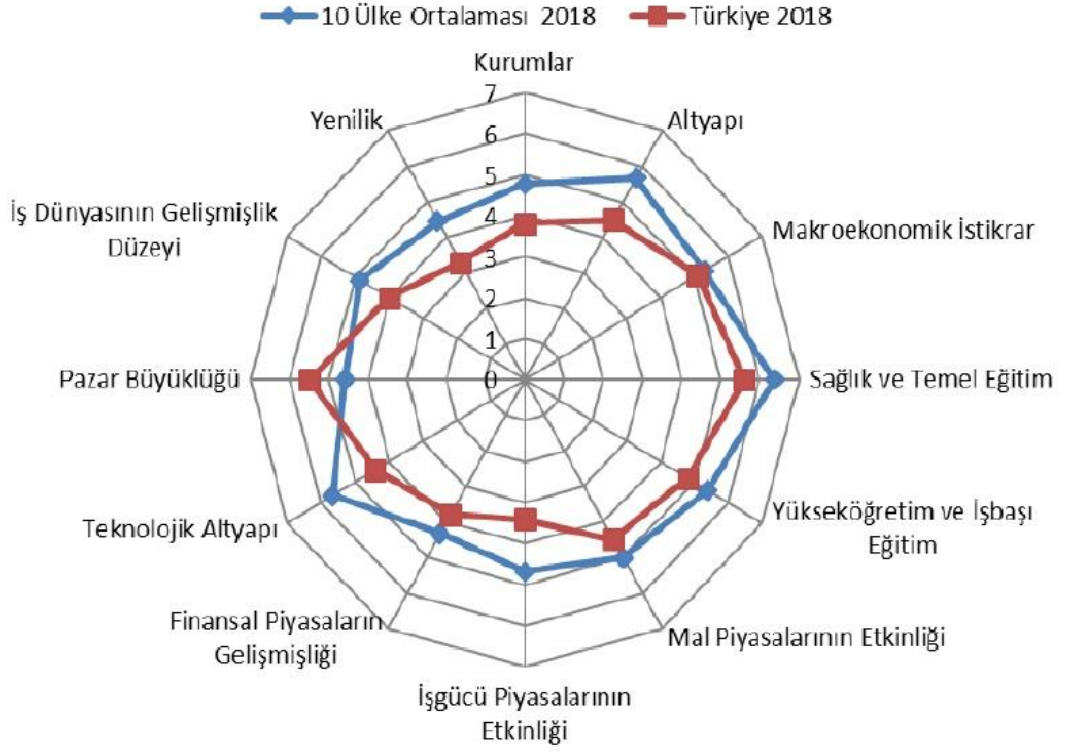
Şekil 9. Türkiye’nin Küresel Rekabetçilik Endeksinde 137 Ülke Arasındaki Yeri

Kaynak: Altunç, Ömer Faruk. “Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejisi Olarak Uluslararası Rekabet gücü Üzerine Bir İnceleme. S:77.

Şekil 9’a göre, Türkiye ekonomisi 137 ülke içerisinde KRE bileşenlerinden Yenilik/İnovasyon ve İş Piyasalarının etkinliği alt bileşenlerinde geride kalırken, diğer on alt bileşende Dünya ortalamasının üzerinde veya ortalamasına eşit olmuştur.

Şekil 10. Orta Gelir Tuzağından Çıkan 10 Ülke Ortalamasına Göre Türkiye'nin Durumu

Kaynak: Altunç, Ömer Faruk. “Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejisi Olarak Uluslararası Rekabet gücü Üzerine Bir İnceleme. S:77.

Şekil 10’a göre Türkiye ekonomisi, orta gelir tuzağından çıkmış başarılı ilk on ülkeye göre sadece Pazar Büyüklüğü bileşeninde başarılı olmuştur. Diğer alt göstergelerde OGT’den kurtulan başarılı on ülkenin gerisinde kalmıştır.

BÖLÜM V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Orta gelir tuzağı konulu çalışmamız, 2007 tarihinde ekonomi literatürüne giren orta gelir tuzağı kavramı baz alınarak yapılmıştır. Kişi başına düşen milli gelirin belli bir düzeye gelip, o düzeyi aşamamasıyla ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmış sayılmaktadır. Bu araştırmada orta gelir tuzağının Türkiye ekonomisi için zorunlu bir aşama olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda OGT'nın arka planını oluşturan nicel ve nitel tanımlamaları içeren ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları çalışmanın birinci bölümünde detaylıca açıklanmıştır. Orta gelir tuzağının belirlenmesinde çeşitli yöntemlerin kullanıldığı literatürdeki çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen veriler farklılık gösterdiğinden ülkeler bazında homojen gruplar oluşturulamamıştır. Dolayısıyla birinci bölümde OGT'na düşen ülkeler, panel veri analiziyle gruplandırılarak homojenlik sağlanmıştır.

Literatür taramalarından ortaya çıkan ortak sonuç ülkelerin zaman içerisinde düşük ücretli emek gücüyle yaptıkları üretimden kaynaklanan rekabet güçlerini yitirilerek büyümelerinin yavaşladığı ve ülkelerin belli bir gelir düzeyine sıkıştığıdır. Neoliberal dönüşümün başladığı 1980'li yıllardan başlanarak ele alınan Türkiye ekonomisinin 2005 yılından itibaren orta gelir tuzağına düştüğü anlaşılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye ekonomisini OGT'na düşmesiyle birlikte uluslararası rekabet edebilirlik gücünün azaldığı görülmüştür. Küresel çapta rekabet edilebilirliği artırarak büyüme önündeki engellerin kaldırılması ile zamanda orta gelir tuzağından kurtulmak mümkün olabilecektir.

Türkiye ekonomisini OGT'dan çıkışı çalışmamızda Dünya Ekonomik Forumu'nun düzenlediği Küresel Rekabet Endeksi (KRE), çıkış stratejisi oluşturmamızda temel oluşturmuştur. KRE içerisinde 12 temel bileşen ve buna bağlı 114 alt bileşen bulunmaktadır. 12 Temel bileşen üç grupta toplanmıştır: Temel gereksinimler, verimlilik artırıcı faktörler, inovasyon ve yetkinlik. Türkiye ekonomisi dünya ülkelerinin KRE ortalamasında Yenilik/İnovasyon ve İş Piyasalarının etkinliği alt bileşenlerinde geride kalırken, diğer on alt bileşende dünya ortalamasına eşit ya da ortalamanın üzerinde olmuştur. Orta gelir tuzağından kurtulan başarılı ilk on ülke ile kıyaslandığında, Türkiye'nin sadece pazar büyüklüğü bileşeninde başarılı olduğu görülmektedir.

KRE çalışmasında önemli olanın Türkiye ekonomisinin rekabet edebilirlikte orta gelir tuzağını aşmış on ülkeyle kıyaslanmasıdır. Bu kıyaslama sayesinde Türkiye ekonomisinin

uluslararası rekabet düzeyini yükseltebilmesi için öncelikle hangi alanlarda düzenlemeye gideceği daha net görülmektedir. Bu türden bir düzenlemeyle orta gelir tuzağının Türkiye ekonomisi için zorunlu bir süreç olmayabileceği öngörülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırmamızın genel sonucu; Orta gelir tuzağından kurtulmak için strateji olarak sunduğumuz Küresel Rekabetçilik Endeksi verileri baz alınarak yapılacak düzenlemelerin, Türkiye ekonomisinin OGT'dan çıkışı için ümit vermektedir. Türkiye için yapılması önerilen düzenlemeler, orta gelir tuzağından kurtulan on başarılı ülkenin gerisinde kaldığı KRE'de yer alan on altı bileşen temel alınarak yapılmıştır. Öneriler bölümünde, Türkiye ekonomisini rekabet edebilirlikte güçlendirecek adımlar stratejik öncelik sırasına göre oluşturulmuştur. Öncelikler belirlenirken üç kategoriye ayrılmıştır. İlk olarak temel gereksinimleri oluşturan; kurumlar, altyapı, makroekonomik denge ve sağlık ile ilgili adımların uygulamaya geçirilmesi daha sonra etkinlik artırıcı faktörleri oluşturan; yükseköğretim, mal piyasası, işgücü piyasası, mali piyasa, teknolojik hazırlık, pazar büyüklüğü ilgili çalışmalar gerçekleştirildikten sonra son olarak iş yetkinliği ve inovasyon üzerine yapılacak iyileştirmeler ile Türkiye ekonomisinin büyüme ve refah göstergelerinin istikrarlı biçimde artacağı düşünülmektedir.

Temel Gereksinimlere Yönelik Strateji ve Uygulamalar

1. Kurumların Düzenlenmesine Yönelik Politika Önerileri

Hukuk sisteminde adil yargılamanın gerçekleştirilmesi sağlanmalı, devlet görevlilerinin meritokrasi temel alınarak atanması gerçekleştirilmelidir. Yapılan devlet ihalelerinde kamu kurumlarının şeffaf davranması ve iş yapabilirliğin önünde engel oluşturan bürokrasi sürecinin pratikleştirilerek zaman kaybının önüne geçilmelidir.

2. Altyapı Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

İhracat yapılan ülkelere deniz yolu taşımacılığını geliştirerek ulaşım maliyetlerinin düşürülmesi sağlanmalıdır. Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemiz gelişmiş tersaneler inşa ederek gemi üretimi yaparak ihracatına katma değer katabilir. Ülke içi ulaşımında ve taşımacılıkta demiryolları geliştirilmeli ve kullanımı teşvik edilmelidir.

3. Makroekonomik Denge Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Türkiye ekonomisinde enflasyonun nedenleri tespit edilerek çözüme yönelik gerçekçi adımlar atılmalıdır. Bütçe dengesinin bozulmasına sebep olan harcamalar etkin şekilde takip ve tespit edilerek ortadan kaldırılmalıdır. Öncelikli olarak ülke gelirini artıracak önlemler alındıktan sonra yurtiçi tasarruflar teşvik edilmelidir. Ülkemizin uluslararası piyasalarda güvenini artıracak stratejiler belirlenmeli bu stratejiler doğrultusunda eylem planları uygulanarak kredi notu artırılmalıdır. Dış ticarete yüksek teknoloji ihracatı artırılarak ihracatın dış açıklar.

4. Sağlık ve Temel Eğitim Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Beşerî sermayemizin niteliği açısından burada sıralayacağımız öneriler ayrı bir önem arz etmektedir. Sağlık konusunda yüksek verimli çalışan optimal ölçek kapasitesinde tasarlanmış ve ulaşımı kolay hastaneler tasarlanmalıdır. Verimsiz ve kamu bütçesine ek yük getiren şehir hastaneleri politikasından vazgeçilmelidir. Sağlık vergilerden finanse edilmeli, hane halkından ayrıca bir ücret alınmamalıdır. Doğru hekime ulaşmanın kolaylaştırılması açısından e-devlet sistemi üzerinden hane halkı bilinçlendirilmelidir.

Eğitim politikaları çağa uygun şekillendirilmeli ve eğitimde standart oluşturularak fırsat eşitliği ülkenin her bölgesinde uygulanmalıdır.

Etkinlik Artırıcı Strateji ve Uygulamalar

5. Yüksek Eğitim ve Öğretim Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

TÜİK Temmuz 2019 verilerine göre genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı 7,2 puanlık artış ile %27,1 olmuştur. Üniversite sonrası işsiz kalan genç nüfusun istihdam edilebilmesi sanayi üniversite iş birliği ile mümkün hale getirilebilir. Ekonomi içerisindeki tüm firmalar ürettiği ürünleri ve yaptığı araştırmaları üniversitelerle iş birliği içinde yapmaları böylece Ar-Ge harcamalarını daha verimli kullanarak katma değeri yüksek ürünler üretilir. Üniversitelerden mezun olan genç nüfus okurken edindikleri tecrübelerle iş yaşamına daha kolay geçebilirler. Bu çalışmalar ivedilikle devlet politikası haline getirilmelidir.

6. Mal Piyasası Etkinliği Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Mal piyasasında etkinliğin sağlanması, sanayinin ürettiği ürünlerde verimli bir strateji ve rekabet ortamının oluşturulması için 2011 yılında Bilim ve Sanayi Bakanlığı bünyesine giren ve etkisizleşen Millî Prodüktivite Merkezi'nin tekrar kurulması sağlanmalıdır. Millî

Prodüktivite Merkezi içerisinde verimlilik uzmanlarıyla sektörler analiz edilerek stratejik ürünlerin üretilmesinin piyasaya önerilmesi sağlanmalıdır.

7. İş Gücü Piyasasının Etkinliği Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Sektörlerin iş gücü ihtiyacı belirlenerek İŞKUR üzerinden iş verenin istekleri ve iş arayanın özellikleri etkin şekilde bir araya getirilmeli. Sanayinin ihtiyacı olan işgücü İŞKUR aracılığıyla yükseköğretim kurumlarına bilgi verilerek iş gücü piyasasının ihtiyacına uygun üniversite bölümleri ve meslek okulları kurulmalıdır.

8. Finansal Piyasaların Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Türkiye ekonomisinin büyümesinin istikrarlı şekilde sürdürülebilmesi için firmalara verilen krediler firmaların katma değer üretimi gözününde bulundurularak yüksek katma değer üreten firmaların finansmana ulaşım kolaylaştırılmalı ve devlet politikası haline dönüştürülmelidir. Katma değeri yüksek firmalara sağlanacak finansa erişim kolaylığının artırılması ihracatın hem niteliğini hem de niceliğini artırarak TCMB'nin döviz rezervlerinde artırılmasına katkı sağlayacak ve sıcak para çıkışlarından etkilenmeyecektir. Rekabetçi piyasa yapısının korunması ve finansal güvenin tesis edilmesi için TCMB'nin özgürlüğü sağlanarak hükümetin müdahale algısı ortadan kaldırılmalıdır. Bankalar Birliği 2019 verilerine göre finans sektörü tarafından sağlanan kredilerin milli gelire oranı Türkiye'de % 62 dir. Dünya Bankası verilerine göre orta gelir tuzağından kurtulan başarılı on ülkenin kredilerinin milli gelire oranı ortalaması %198'dir. Finans sistemi tarafından kullanılan krediler, tüketiciler yerine özel sektörün yatırımlarına yönlendirilerek girişimcilerin finansa erişimi kolaylaştırılmalıdır.

9. Teknolojik Hazırlık Göstergeleri Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

İnternet bant genişliğinin artırılarak firmaların yeni teknoloji adaptasyonu verilen eğitimlerle artırılmalıdır. Yüksek hızda internet erişimi sağlayacak teknolojiler üniversitelere ve firmalara öncelikli olarak sunulmalıdır.

İnovasyona ve İş Yetkinliğine Yönelik Strateji ve uygulamalar

10. İş Piyasasının Gelişmişliği Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Dünya Bankası'nın yapmış olduğu İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 2019 yılında 190 ülke arasında 43. sırada yer almaktadır. Türkiye ekonomisi için önemli olan yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik danışmanlıklar verilmeli yabancı temsilciliklerde ticari ateşeler vasıtasıyla yabancı sermaye sahipleri ülkemize çekilmelidir. Yerli firmalardan

yüksek teknoloji ihracatı yapanların teşvik edilmesi ve çok uluslu şirketler haline gelmesi sağlanmalıdır. Girişimlerin ihracat amaçlı yapacağı her türlü faaliyetler desteklenmeli, teşvik edilmelidir.

11.İnovasyon Kapasitesi Düzenlemesine Yönelik Politika Önerileri

Yüksek teknoloji üniversiteleri kurularak sanayi kesimine Ar-Ge hizmetlerinin verilmesi devlet politikası haline getirilmeli. Yüksek katma değer yaratacak yazılım ve ilaç sektörleri öncelikli olarak desteklenmelidir. Geliştirilen ürün ve hizmetlerin patentleri uluslararası düzeyde alınarak taklit edilmesi engellenmelidir. İnovasyon temel eğitime kadar inerek özendirici olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D. (2011). Introduction to Modern Economic Growth. Princeton University Press, s: 20-39.
- Afşar M. (2011). Eğitimin ekonomik temelleri ve ekonomik büyüme. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. s: 1-40.
- Agénor, P. R. ; Canuto, Otaviano; Jelenic, Michael, (2012), “Avoiding Middle-Income Growth Traps”, Poverty Reduction and Economic Management Network (PREM), November 2012, Number 98, s: 1-7.
- Alçın, S., ve Billur, G. (2015). “Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme.” İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, sayı. 37, no. 1, Temmuz 2015, s: 27., doi:10.14780/iibd.66467.
- Altunç, Ö.F. (2018) “Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejisi Olarak Uluslararası Rekabet gücü Üzerine Bir İnceleme.” The Journal of Academic Social Sciences, vol. 83, no. 83, Jan. 2018, s: 64–79., doi:10.16992/asos.14368.
- Aslan, N. (2015). Makro İktisat (5.Basım). İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları. s: 710-720.
- Aydin, M. K. (2018). Orta Gelir Tuzağı: Bir Literatür Taraması. The Journal of Academic Social Sciences, 65(65), s: 663-678. doi:10.16992/asos.13453.
- Banerjee, R., and Roy, S., S. (2014). Human capital, technological progress and trade: what explains India’s long run growth?. *Journal of Asian Economics*, 30, 15-31.
- Barro, R. J., X.S. Martin. (2006). Economic Growth. The MIT Press.
- Bolio, E., Remes, J., Lajous, T., Manyika, J., Ramirez, E., and Rossé, M. (2014). A tale of two Mexicos: Growth and prosperity in a two-speed economy. McKinsey Global Institute Report.
- Boratav, K. (2018). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015. İmge Kitabevi. s: 23-72

- Chen, X., and Funke, M. (2013). The dynamics of catch-up and skill and technology upgrading in China. *Journal of Macroeconomics*, 38, 465–480.
- Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2013), “Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap”, NBER Working Paper Series, 18673, National Bureau of Economic Research, January.
- Gill, I, Kharas, H. (2007), “An East Asian Renaissance Ideas for Economic Growth”, Washington: World Bank Publications.
- Gill, I., Kharas, H., (2015), “The Middle-Income Trap Turns Ten”, World Bank Group: Policy Research Working Paper 7403, August 2015, s: 1-27.
- Felipe, J. (2012). Tracking the Middle-Income Trap: What is it, Who is in it, and Why? Part 2. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.2094725.
- Kar, M. (2012). Kalkınmanın Finansmanı. B. Günsoy ve C. Özsoy(ed). *İktisadi Kalkınma* içinde. Anadolu Üniversitesi, Yayın No:2668, 2012, ss.88-118.
- Kibritçioğlu, A. (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53(1-4), s:207-230.
- Kaynak, M. (2009). Kalkınma İktisadı, Üçüncü Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara s: 2 .
- Kazgan, G. Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2001. s : 231-235
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (2009). Türkiye Ekonomisi. 22. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi. s:120-156
- Kharas, H., Harinder K. (2011). “What Is the Middle Income Trap, Why Do Countries Fall into It, and How Can It Be Avoided?” *Global Journal of Emerging Market Economies*, vol. 3, no. 3, s: 281–289., doi:10.1177/097491011100300302.
- Koçak, E., Bulut, Ü. (2014). “Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2014, Sayı 167, s.1-21.

- MÜSİAD, (2012). Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı, İstanbul: MÜSİAD Araştırma Raporları 79.
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri*. Üçüncü Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pamuk, Ş. (2018). Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi 9.Basım. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s:1-11.
- Robertson, P. E., & Ye, L. (2013). On the Existence of a Middle Income Trap. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.2227776.
- Ohno, Kenichi, (2009), "Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam", ASEAN Economic Bulletin, April 2009, 26 (1)s: 25-43.
- Özatay F. (2010). Finansal Krizler Ve Türkiye. Doğan Kitap,. s: 22-38.
- Ülgener S. (1986), Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, Filiz Kitabevi, 6. Baskı:1986. S:20-64
- Ünsal E. M. (2011) Makro İktisat . İmaj Yayıncılık. s: 621-652.
- Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat: Teori ve Uygulama. Geliştirilmiş 21. Baskı. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Şahin, İ., Başer, K., Karanfil M. (2015), "Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013)", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7 (2) s : 225-235.
- Şahinöz, A. (1999). Maliye Politikaları Ve Ekonomik İstikrar. İktisat İşletme Ve Finans, 14(154). doi:10.3848/iif.1999.154.0792.
- Taban, S.(2011). İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller. 2. Baskı. Ankara: Nobel Basımevi.

Todaro, M., Smith, S. (2012). Economic development - 11th edition. Boston: Pearson Addison Wesley.

Tokgöz E. (2011). Türkiye'nin İktisadi gelişme Tarihi: (1914-2011). İmaj Kitabevi, 2011. s: 220-247.

Tho, T., V. (2013). "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of South East Asian Nations", Asian Development Bank Institute: Working Paper 421, May 2013, s: 1-29.

Yaşar, E. Gezer, M. A. (2014). "Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri", Maliye Dergisi, Sayı 167, Temmuz-Aralık 2014 s: 126-148.

Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E., Özsan, M. E. (2012). "Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz", Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED), Cilt 1, Aralık 2012, s: 1-162.

Woo, W. T. (2012). "China Meets the Middle-Income Trap: The Large Potholes in The Road to Catching-Up", Journal of Chinese Economic and Business Studies, November 2012, 10 (4) s : 313–336.

WORLD BANK (2019), New Country Classifications
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> Erişim : 26.07.2019.

<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2018-2019>
Erişim: 26.07.2019

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378833-how-are-the-income-group-thresholds-determined>. Erişim: 26.07.2019

Global Competitiveness Index 2017-2018: http://reports.weforum.org/pdf/gci-2017-2018/WEF_GCI_2017_2018_Profile_TUR.pdf Erişim : 15.07.2019.

<http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b>
Erişim : 31.07.2019.

http://risk.gtb.gov.tr/data/52c58a61487c8eca94a7c696/Kuresel%20Rekabetçilik%20Raporu%202016-2017%2025_05_2017.pdf. Erişim : 29.08.2019.

<http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/KÜRESEL%20REKABETÇİLİK%20ENDEKSİ%20RAPORU%2004.01.2018.pdf>. Erişim Tarihi: 29.08.2019.

https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/AnnualReports/English/DB2019-report_web-version.pdf. Erişim Tarihi: 23.10.2019.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30687> Erişim 23.10.2019.

https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf Erişim Tarihi: 23.10.2019.

